

ОБ'ЄДНАННЯ
ПОЛІГРАФОЛІГІВ
СИЛОВИХ ВІДОМСТВ
УКРАЇНИ

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Наукова лабораторія з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
Об'єднання поліграфологів силових відомств України**

О.І. МОТЛЯХ, Д.В. КУЦЕНКО, Р.А. ЯРЕМЧУК

**ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У
КАДРОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Методичні рекомендації

КИЇВ-2020

ОБ'ЄДНАННЯ
ПОЛІГРАФОЛОГІВ
СИЛОВИХ ВІДОМСТВ
УКРАЇНИ

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Наукова лабораторія з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
Об'єднання поліграфологів силових відомств України**

О.І. МОТЛЯХ, Д.В. КУЦЕНКО, Р.А. ЯРЕМЧУК

**ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У
КАДРОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Методичні рекомендації

КИЇВ-2020

УДК 159.91 + 343.1

Психолого-правові засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України [Текст] : метод. рек. / Мотлях О.І., Куценко Д.В., Яремчук Р.А. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 65 с.

Рецензенти:

Кудерміна О.І. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,

Усіков І.П. – експерт-поліграфолог, юрист-правознавець, генеральний директор ТОВ «Східноєвропейський центр кадрової безпеки», член координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів».

Авторський колектив:

Мотлях О.І., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Куценко Д.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Яремчук Р.А., голова ГО “Об’єднання поліграфологів силових відомств України”.

Схвалено та рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 9 від 26 червня 2020 р.)

У методичних рекомендаціях систематизована та наведена інформація, щодо застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України. Розглянуті правові, організаційні, психологічні та методико-методологічні засади цієї діяльності.

Методичні матеріали розраховані на поліграфологів, та осіб, діяльність яких пов’язана з необхідністю розуміння основ проведення кадрових перевірок із застосуванням поліграфа, а також викладачів і науковців.

© Національна академія внутрішніх справ, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Правові засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України.....	7
РОЗДІЛ 2. Організаційні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України.....	14
РОЗДІЛ 3. Психологічні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України.....	30
РОЗДІЛ 4. Методологічні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України.....	36
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
ПФДЗП	Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа
СПФЕЗП	Судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ФПГ	Фотоплетізмограма
ДБР	Державне бюро розслідувань

ВСТУП

Кадрове питання було і залишається в пріоритеті відбору осіб для служби у правоохоронні органи України і зокрема в Національну поліцію України. У продовж останніх п'яти років чільне місце у питанні відбору кадрів належить поліграфу і досліджень із його застосуванням.

Необхідно відмітити факт того, що натеper значно поліпшилася ситуація з якості відбору кадрів на обіймання ними відповідних посад у цей ключовий правоохоронний орган країни. Незважаючи на відсутність окремого законодавчого акту на регламентацію поліграфа в Україні, діяльність щодо правових основ застосування цього науково-технічного приладу є упорядкованою на рівні інших нормативно-правових документів, які без заперечно дають можливість системно і комплексно використовувати результати цих досліджень для прийняття ключових кадрових рішень. Зокрема, можливість застосування поліграфа для вирішення завдань Національної поліції України законодавчо була закріплена у 2015 році у Законі України «Про Національну поліцію», хоча зацікавленість перевагами, які надає застосування цього приладу виникли ще задовго до цього. Протягом останніх років зацікавленість до проведення досліджень із застосуванням поліграфа тільки збільшувалась. Обґрунтовується це тим, що цей процес є закономірним, адже поліграф вже доволі системно використовується в трьох напрямках практичної діяльності: при відборі кандидатів для заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»), спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідуваннях, а також при виконанні завдань в межах досудового та судового провадження.

Варто зазначити, що докорінно змінилося й ставлення поліцейських до періодичних психологічних перевірок із застосуванням поліграфа. Правоохоронці чітко розуміють необхідність у його системному впровадженні, оскільки це прямо відображається на якості роботи Національної поліції України, на яку покладено державою виконання складних завдань, особливо у цей доволі непростий час, коли в країні триває затяжна війна з північним агресором, активізувався злочинний елемент, є прояви зловживання, в тому числі поліцейськими своїм службовим становищем, корупція тощо. Все це й інше націлює на більш ретельний кадровий відбір осіб на обіймання ними відповідних посад у Національній поліції України.

Актуальність теми методичних рекомендацій обумовлена незначним обсягом наукової та спеціальної літератури, що присвячена психофізіологічним дослідженням із застосуванням поліграфа у сфері кадрового відбору до Національної поліції України. До питань актуальності можна також додати відсутність, у більшості випадків, досвіду та знань з означеної тематики у посадових осіб, які мають виступати ініціаторами проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа.

Пропоновані авторським колективом методичні рекомендації спрямовані на роз'яснення та заповнення інформаційного поля у питаннях ініціювання та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у сфері кадрового забезпечення Національної поліції України.

РОЗДІЛ 1. Правові засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України

Питання відбору якісних кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий «скринінг»), спеціальні (внутрішні) перевірки та службові розслідування можуть виникати як у сфері бізнесу або приватного сектору так і у сфері діяльності державних правоохоронних структур. Для вирішення цих завдань за допомогою застосування поліграфа потрібні певні підстави, реалізуючи які Ініціатор, поліграфолог та опитувана особа вступають у відповідні правові відносини.

Згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У зв'язку з чим можна зробити висновок, що обов'язок виконання певної діяльності має бути регламентований законодавством або таке виконання має носити добровільний характер.

Що стосується діяльності державних і правоохоронних органів слід також враховувати й інше положення ст. 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Тобто, якщо говорити про застосування поліграфа у лавах Національної поліції, то слід дотримуватись обох вищенаведених положень.

Національна поліція – один з небагатьох державних органів, які мають нормативну регламентацію в сфері застосування поліграфа, основними нормативними актами в якій є:

- Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) ч. 2. ст. 50 якого закріплює, що громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі [1];
- Наказ МВС від 2017 року № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» (далі – Наказ).

Застосування поліграфів у діяльності Національної поліції України забезпечується з дотриманням Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Кодексу законів про працю України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про державну службу», «Про запобігання корупції», «Про очищення влади», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та інших актів законодавства.

При застосуванні поліграфа обов'язковим є дотримання основоположних принципів: добровільності, правомірності, неупередженості, зрозумілості, комплексності та всебічного забезпечення прав людини, конфіденційності, законності.

Принцип добровільності або ж добровільної згоди передбачає собою те, що поліграфолог починає процедуру тестування кандидата на обіймання ним відповідної посади із застосуванням поліграфа тільки за умови: а) отримання від нього письмової згоди й обов'язково пересвідчившись у тому, що ця згода є

справді добровільною, а не наслідком примусу або психологічного тиску з боку сторонніх чи зацікавлених осіб, б) при відсутності в кандидата проблем, пов'язаних із станом здоров'я, обмеженнями на виконання цієї процедури інших причин, що можуть спричинити отримання недостовірних результатів виконаного дослідження. Добровільність вибору характеризується повною відсутністю будь-якого тиску на особистість та відносною свободою вибору. Роблячи вибір, кандидат на проходження ПФДЗП сам оцінює перспективи та можливі правові наслідки такої процедури, і самостійно приймає рішення щодо її проходження чи відмови.

Частково цей принцип закріплений ч. 3 ст. 28 Конституції України, де визначено, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

Принцип правомірності проведення дослідження передбачає виконання поліграфологом такої процедури щодо кандидата на обіймання ним відповідної посади тільки за наявності відповідного завдання (направлення) від ініціатора (замовника) та стосується визначеного кола питань, які потребують тестової перевірки на поліграфі, попередньо обговорених у перед тестовій та між тестовій бесіді з кандидатом на дослідження.

Принцип неупередженості – спрямовує на неупереджене ставлення поліграфолога до кандидата на обіймання відповідної посади, відносно якої виникли сумніви в ініціатора (замовника) щодо правдивості та повноти наданих нею інформаційних даних для прийняття рішень в питанні кадрової безпеки при підготовці та прийнятті (поновленні) на роботу чи призначення (переміщення) осіб на посади у підрозділи Національної поліції України.

Принцип зрозумілості передбачає те, що опитування із застосуванням поліграфа проводиться виключно за умови адекватного розуміння суб'єктом опитування зверненого мовлення, що стосується як рівня володіння особою мови, якою проводиться тестування, так і розуміння змісту бесіди із поліграфологом.

Принцип комплексності вимагає від поліграфолога системного використання всіх наявних методичних можливостей, застосованих під час опитування кандидатів на обіймання ними відповідних посад у практичних підрозділах правоохоронних органів України, для забезпечення повної та всебічної обґрунтованості підготовки висновків, виконаної процедури опитування.

Принцип всебічного забезпечення прав людини орієнтує особу на те, що вона має право відмовитися від процедури психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа на будь-якому етапі його проведення, і це не повинно свідчити про наявність у неї прихованої інформації, а також призводити до порушення її законних прав та свобод. Також цей принцип гарантує особі бути ознайомленою з тематикою тестів та з результатами проведеного тестового опитування; пояснювати або не пояснювати можливе виникнення в неї тих чи інших реакцій тощо. Принцип забезпечення прав і свобод людини закріплений та врегульований статтями 8-10 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод й для поліграфолога є провідним в реалізації спеціального дослідження із застосуванням поліграфа.

За **принципом конфіденційності** інформація, отримана поліграфологом під час проведення опитування, а також та, що міститься в довідці про результати опитування із застосуванням поліграфа, не підлягає розголошенню, крім випадків, передбачених законодавством України.

Згідно з **принципом законності** поліграфолог діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України.

Ці принципи мають бути обов'язковими для дотримання всіма особами, які проводять опитування із застосуванням поліграфа будь-яких структур та відомств.

Якщо Закон лише закріплює можливість проведення перевірки із застосуванням кандидатів на службу в Національній поліції, то Наказ вже визначає основні принципи, завдання, загальні умови, організацію проведення опитування осіб із застосуванням поліграфа у Національній поліції України.

Відповідно до Наказу, поліграф можна застосовувати до особи, яка досягла 18-річного віку та є працівником Національної поліції України або кандидатом для прийняття на службу в поліцію, визначена в завданні на проведення опитування, та надала добровільну згоду на проходження процедури опитування із застосуванням поліграфа. А процес опитування визначається як спеціально організований і науково-обґрунтований комплекс прийомів отримання, порівняння та інтерпретації психофізіологічних реакцій людини у відповідь на психологічні подразники.

До проведення опитувань із застосуванням поліграфа допускаються лише службові особи Національної поліції України, які пройшли відповідну підготовку за напрямом проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, отримали відповідний сертифікат (або інший документ, що засвідчує проходження вказаної підготовки) і функціональними обов'язками якої передбачено проведення опитувань.

Відповідно до Наказу, опитування із застосуванням поліграфа можна проводити в наступних випадках:

- під час вступу кандидатів на службу до поліції;
- у разі проведення атестування поліцейських;
- під час проведення службових розслідувань;
- перевірка з власної ініціативи особи, яка виявила бажання бути опитаною із застосуванням поліграфа.

Під час проведення опитування з використанням поліграфа поліграфолог зобов'язаний: всіляко запобігати можливим негативним наслідкам своєї професійної діяльності, не допускати будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканності особи; утримуватися від використання своїх знань і становища з метою приниження людської гідності, пригнічення особистості або маніпулювання особою.

Проведення поліграфологами спеціальних опитувань осіб із застосуванням поліграфа не передбачає отримання незаперечних результатів щодо реагування особи на психологічні стимули (подразники), а висновки такого опитування мають виключно ймовірний та орієнтувальний характер.

Отримані результати проведених поліграфологічних тестувань кандидатів не мають доказової сили, а лише орієнтують ініціатора виконання цих перевірок на здобуття відповідної інформації у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Результати опитування не можуть бути підставою для застосування заходів, які обмежують законні права та свободи опитуваної особи.

Внесення поліграфологом завідомо неправдивих відомостей у матеріали опитування, розголошення ним персональних даних, розголошення особами, які мали доступ до інформації, про факт, хід і результати опитування з використанням поліграфа передбачає відповідальність, визначену законом.

Розділом 4 Наказу, регламентовані загальні умови проведення опитування із застосуванням поліграфа, серед яких:

1. умови щодо стану приміщення, належного фізичного та психологічного стану опитуваної особи.

Під час обстеження в приміщенні перебувають лише поліграфолог та опитувана особа.

2. Для проведення опитування використовується приміщення, яке відповідає вимогам: площа - не менше 10 м²; висота стелі - не менше 2,5 м.; стіни приміщення пофарбовані в нейтральні пастельні кольори та без деталей, які відвертають увагу; обладнання приміщення повинно забезпечувати комфортні умови, освітленість, температура, вологість повітря, звукоізоляція - відповідати загальним нормам. Не дозволяється проводити опитування в приміщеннях, поблизу яких є джерела високої напруги, трансформатори, вантажні ліфти, працюють зварювальні апарати. Потрібно унеможливити раптові телефонні дзвінки, вхід до приміщення сторонніх осіб, гучні вигуки чи розмови працівників у сусідніх приміщеннях, коридорах.

3. Опитування із застосуванням поліграфа не проводиться, якщо в опитуваної особи виявлено та документально підтверджено:

- 1) гострий період соматичних та психічних захворювань;
- 2) гострий больовий синдром;
- 3) інтоксикацію організму;
- 4) захворювання, що супроводжуються вираженою серцево-судинною, дихальною недостатністю;
- 5) травми, анатомічні дефекти й обмороження пальців рук, ампутацію верхніх кінцівок;
- 6) вроджене чи набуте недоумство середнього та важкого ступенів;
- 7) вживання сильнодіючих препаратів або психотропних речовин, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної систем;
- 8) вагітність.

4. Опитування також не проводиться, якщо:

- 1) поліграфолог безпосередньо підпорядкований опитуваній особі;
- 2) опитувана особа є близькою особою поліграфолога;
- 3) існує конфлікт інтересів між поліграфологом та опитуваною особою.

5. Внесення поліграфологом завідомо неправдивих відомостей у матеріали опитування, розголошення ним персональних даних, розголошення особами, які мали доступ до інформації, про факт, хід і результати опитування з використанням поліграфа передбачає відповідальність, визначену законом.

Окремо слід зупинитись на ініціаторі психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа (далі – Ініціатор), адже ініціювавши проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа Ініціатор стає однією з ключових фігур цього процесу, від якої також залежить отримання об'єктивного результату.

Аналізуючи чинні нормативно-правові акти України можна виокремити наступні обов'язки, що мають бути притаманні Ініціатору¹:

1. Ініціатор зобов'язаний поставити належні питання для з'ясування при проведенні Дослідження, або за деякими Наказами мова йде про формулювання лише тематики запитань з подальшим їх узгодженням із поліграфологом, що нам здається більш зручним.

2. На Ініціатора покладається обов'язок належного оформлення завдання із зазначенням необхідних відомостей про себе (П.І.Б., посада, звання тощо), мети проведення дослідження, його підпису та надання поліграфологу.

3. У разі потреби, Ініціатор має надати завданню гриф обмеження доступу відповідно до чинного законодавства. Гриф обмеження доступу документів із результатами дослідження буде вже відповідати грифу наданому завданню. У подальшому забезпечувати конфіденційність інформації про опитування особи із використанням поліграфа.

4. Саме на Ініціатора покладається організаційне та оперативне забезпечення опитування на всіх етапах, у тому числі явку особи у визначені термін та місце. Ініціатор визначає час проведення перевірки у випадку її перенесення поліграфологом з підстав виявлення у досліджуваній особі протипоказань до проведення перевірки. У разі потреби – залучає до проведення опитування перекладача.

5. У деяких випадках передбачено здійснення контролю за роботою поліграфолога.

На Ініціатора покладена відповідальність за забезпечення умов проведення опитування мінімально встановленим вимогам.

¹ Вважаємо, що Ініціатор, у певних випадках, може частково делегувати забезпечення зазначених обов'язків довірчій особі.

Додатково можна зазначити що Ініціатор має надати поліграфологу необхідну інформацію щодо обставин події, які є причиною перевірки та отримати довідку за результатами дослідження.

Мова про права у згаданих нормативно-правових актах йде лише відносно особи, яка підлягає дослідженню. Що стосується прав Ініціатора, то логічним є припустити, що Ініціатор має право:

1. Призначити проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

2. Звернутись до поліграфолога за роз'ясненням отриманих результатів дослідження.

3. Призначити додаткове (у випадку коли виникли додаткові питання щодо обставин справи) або повторне (у випадку обґрунтованої підозри щодо необ'єктивності результатів) психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа.

Поруч із реалізацією прав, Ініціатор має нести певну юридичну відповідальність. Вона є одним із видів соціальної відповідальності та характеризується формальною визначеністю, обов'язковим дотриманням правових норм, державним контролем за їх виконанням, застосуванням до правопорушника державного примусу.

Традиційним у юридичній літературі є твердження про те, що юридична відповідальність – реакція держави на правопорушення. Це означає, що суб'єкт, порушивши правову норму має зазнати певних втрат. Зв'язок прав, обов'язків та юридичної відповідальності є беззаперечним, оскільки як внаслідок порушення чийхось прав, так і внаслідок недотримання обов'язків настає юридична відповідальність.

Аналіз положень нормативно-правових актів дозволяє стверджувати що законодавством України відповідальність Ініціатора прямо передбачена лише за порушення порядку обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування, які містять інформацію з обмеженим доступом.

Вважаємо, що Ініціатор також підлягає відповідальності у випадках зловживання або перевищення владних повноважень при безпідставному призначенні досліджень або з'ясуванні обставин, які не мають відношення до конкретного провадження.

Правовою підставою для проведення опитувань із застосуванням поліграфа при кадровому відборі слід також вважати Кодекс законів про працю України, стаття 26 якого передбачає можливість проведення додаткових випробувань при прийнятті на роботу. А відповідно до ст. 40 Кодексу трудовий договір із працівником може бути розірваний при виявленні невідповідності цього працівника займаній їм посаді.

Постанова Кабінету Міністрів України №170 від 19.03.1994 р. «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» закріплює право роботодавця на припинення трудових відносин і з інших питань, які не передбачені трудовим законодавством, але зазначені в трудовому контракті (п.21 Постанови).

Обов'язково слід зазначити, що проведення поліграфологами спеціальних опитувань осіб із застосуванням поліграфа не передбачає отримання незаперечних результатів щодо реагування особи на психологічні стимули (подразники), а висновки такого опитування мають виключно ймовірний та орієнтувальний характер.

Отримані результати проведених поліграфологічних тестувань кандидатів або вже діючих працівників Національної поліції не мають доказової сили, а лише орієнтують ініціатора виконання цих перевірок на здобуття відповідної інформації у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Відмова особи від участі у дослідженні не повинна слугувати підставою для запровадження відносно неї певних обмежувальних заходів та не є доказом її нещирості.

РОЗДІЛ 2. Організаційні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України

Кадровий «скринінговий» відбір осіб до підрозділів Національної поліції України являє собою комплексну процедуру, що має свою відповідну мету, специфіку та завдання.

Метою проведення «скринінгового» психологічного відбору осіб на обіймання відповідних посад є отримання верифікованих інформаційних даних від кандидатів, яких іншим шляхом отримати неможливо, для з'ясування ступеня їх достовірності та повноти, а також отримання додаткових відомостей, які можуть зацікавити Ініціатора такої перевірки, що пов'язані зі службовою діяльністю індивідуума.

Специфіка кадрового «скринінгового» відбору кандидатів для служби (роботи, навчання) в практичні підрозділи правоохоронних органів України обумовлена сферою та напрямками діяльності, яку забезпечують в державі ці уповноважені структури.

Основним завданням проведення опитування кандидатів із застосуванням поліграфа є забезпечення кадрової безпеки при підготовці та прийнятті кадрових рішень щодо прийняття (поновлення) на службу (роботу, навчання) чи призначення (переміщення) осіб на посади у підрозділах Національної поліції України.

Щодо напрямів використання поліграфа, то цей науково-технічний прилад може бути застосований також: для будь-якого виду розслідування і дозволяє швидко встановити інформацію щодо причетності особи до певної події; забезпечує отримання додаткової інформації, яка прямо або побічно пов'язана з напрямом або об'єктом розслідування; прискорює хід розслідування при відносно невисоких витратах; забезпечує об'єктивну і швидко оцінку достовірності повідомленої інформації, його потенційної благонадійності і лояльності; дозволяє виявляти приховані ознаки досконалих або підготовлюваних зловживань, інших чинників, що впливають на благонадійність співробітників.

Опитування із застосуванням поліграфів проводиться у формі планової «скринінгової» перевірки кандидатів на службу (роботу, навчання), при висуненні працівників на керівні посади відповідно номенклатури практичні підрозділи правоохоронних органів України з метою підвищення ефективності роботи цих органів і підрозділів, психологічної надійності, зміцнення дисципліни й законності, запобігання негативним явищам серед особового складу вітчизняних правоохоронців.

Поліграфолог має виявляти в кандидата на обіймання відповідної посади приховані мотиви вступу (переходу) на службу (роботу, навчання) в підрозділи Національної поліції України й формулювати обґрунтований висновок щодо такої мотивації. Також здійснює поліграфологічне тестування особи на

наявність в неї: алкогольної, токсичної, психотропної, наркотичної чи іншої залежності; надання кандидатом недостовірних анкетних даних (приховання або викривлення окремих біографічних даних); виявлення в особі наявності проявів девіантної поведінки та їх особливості; встановлення можливих фактів у минулому кримінального характеру (зв'язки з кримінальним елементом, вчинення злочину/злочинів тощо); виявлення конфліктних ситуацій та зон ризику для особистості; схильність кандидата до суїциду, азартних ігор та інше.

Інформація, яку можна отримати в результаті проведення дослідження із застосуванням поліграфа

Перевага поліграфа полягає в тому, що він робить можливим отримання про людину тієї інформації, яку практично неможливо отримати за допомогою інших методів.

Метою проведення ПФДЗП вважається перевірка інформації яку надає особа. Але досліджувати можна лише інформацію, що збереглася у пам'яті людини та пов'язана із її конкретними діями або подіями які вона відчувала.

Не підлягають дослідженню питання, пов'язані із почуттями та думками особи, а також прогнозуванням її поведінки у майбутньому.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа можна визначити як процес дослідження динаміки психофізіологічних реакцій досліджуваної особи у відповідь на надані стимули який реалізується із застосуванням поліграфа.

Можна виокремити два основні напрями ПФДЗП:

1. Розслідування: - у межах проведення судової експертизи; - для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності; - службові розслідування; - приватні розслідування.

2. Скринінг: - вступний (виявлення факторів ризику щодо особи, яка претендує на зайняття певної посади); періодичний (виявлення правопорушень вчинених особою, яка вже працює / проходить службу якщо вони мали місце); - вихідний (з'ясування істинних мотивів звільнення особи).

Поліграф надає переваги при прийомі на роботу нових співробітників, адже ПФДЗП суттєво полегшує отримання приховуваних анкетних і біографічних даних та скорочує час на визначення лояльності кожного кандидата.

У кадрових питаннях, для отримання інформації про:

- анкетні дані, що приховуються або викривлені;
- прояви девіантної поведінки та їх особливості;
- конфліктні зони особистості, схильність до суїциду;
- приховані мотиви вступу (переходу, поновлення) на службу (роботу), навчання;

- кримінальне минуле, зв'язки з криміналітетом;
- виявлення ознак приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії;
- ознаки алкогольної залежності, вживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря;
- приховані мотиви прийняття (вступу) на військову (державну) службу, призначення (переміщення) на посади номенклатури призначення;
- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетність до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;
- вчинення об'єктом опитування протиправних дій, порушення стосовно нього кримінального провадження;
- виявлення контактів з членами злочинних організацій;
- розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.
- вчинення суб'єктом дослідження протиправних дій, відкриття стосовно нього кримінального провадження;
- перебування на агентурному зв'язку в спецслужбі іншої держави;
- участь у діяльності заборонених законом або судом громадських об'єднань, членство в політичних партіях, участь у створенні чи діяльності політичних партій;
- наявність громадянства іншої держави або документа, виданого уповноваженими органами іншої держави, про те, що суб'єкт дослідження набуває її громадянства, якщо вийде з громадянства України;
- правдивість інформації, сумніви щодо якої виникли перед призначенням на посаду;
- зловживання алкоголем, наркотичними та (або) психотропними речовинами без призначення лікаря.

У питаннях проведення службових розслідувань та профілактичних заходів, для отримання інформації про:

- підготовку до вчинення корупційних та інших протиправних дій з боку працівника;
- наявність небезпеки, незаконних посягань, пов'язаних з виконанням посадових обов'язків, у т.ч. для визначення необхідних заходів щодо захисту працівника;
- розголошення працівником відомостей, що містять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію;
- звуження кола ймовірно причетних осіб до події, що перевіряється;
- виявлення можливості причетності об'єкта опитування до підготовки або вчинення правопорушення;

- правдивість інформації, наданої об'єктом опитування;
- механізм і спосіб вчинення правопорушення;
- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетності до діянь, що передбачають юридичну відповідальність тощо.

На тепер практикою напрацьована певна послідовність дій – етапів, які мають складати кожне дослідження із застосуванням поліграфа. Дотримання цієї послідовності має значення для отримання об'єктивних результатів ПФДЗП.

В Україні є випадки нормативного закріплення етапності ПФДЗП, слід відзначити, що найбільш повно вони наведені у Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (затверджена Наказом МВС від 13.11.2017 № 920), якою передбачено:

1) підготовчий етап:

- ознайомлення з матеріалами, складання та конструювання запитань;
- з'ясування психічного та фізичного стану опитуваної особи;
- установлення з опитуваною особою психологічного контакту;
- отримання від особи письмової добровільної згоди на участь в опитуванні із застосуванням поліграфа;
- перевірка та налагодження датчиків і каналів знімання (фіксації) інформації поліграфа;
- установлення фонових рівнів та типу реагування опитуваної особи;

2) етап безпосереднього проведення опитування:

- проведення опитування шляхом запитань, побудованих відповідно до мети завдання;
- поточний контроль психічного та фізичного стану опитуваного;
- виявлення можливої протидії та вжиття заходів щодо її нейтралізації;
- фіксація реагувань особи на запитання;
- попередній аналіз результатів інтерв'ю;

3) завершальний етап:

- аналіз результатів опитування;
- проведення післятестової бесіди з опитуваною особою;
- отримання від опитуваної особи письмової заяви про відсутність скарг після проведення опитування з використанням поліграфа;
- підготовка поліграфологом довідки про результати опитування з використанням поліграфа.

ПФДЗП будується на певній закономірності: значущі для особи подразники (наприклад відомості, що пов'язані із скоєним правопорушенням) викликають емоційне напруження, що проявляється в певних реакціях організму людини, які у свою чергу фіксує поліграф. Подальший аналіз

зафіксованих реакцій дозволяє зробити висновок про наявність прихованої інформації або причетність особи до певної події.

Такий процес зазвичай проводиться з метою перевірки наданою особою інформації. У якості стимулів можуть використовуватись певні запитання, у тому числі із можливістю пред'явлення фотографій, відео, речових доказів, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини.

Ініціатору ПФДЗП, особливо якщо питання стосується діяльності державних органів, обов'язково слід пам'ятати про наявність інформації з обмеженим доступом (державна таємниця, для службового користування) та спеціальний режим поводження з нею. У зв'язку з чим слід ретельно віднестись до підбору інформації, яку можна надавати поліграфологу, залежно від наявності у нього відповідного допуску.

Іноді після попереднього ознайомлення з фабулою справи може з'ясуватись, наприклад, що для якісного виконання ПФДЗП необхідно провести певні заходи або дії, отримати додаткову інформацію або перенести проведення цього дослідження на більш пізній термін.

Залежно від наявних умов, поліграфолог може навіть прийти до висновку про марність або неприпустимість застосування поліграфа у певній ситуації, про що відповідно має доповісти Ініціатору.

Порядок призначення ПФДЗП.

Ініціатор заповнює бланк завдання, в якому вказуються:

- короткі установчі дані на особу, яка підлягає опитуванню (дослідженню);
- підстави та мету проведення ПФДЗП;
- питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП;
- кому надати результати ПФДЗП.

До остаточного затвердження завдання воно може попередньо узгоджуватися з виконавцем, якому надано право проведення ПФДЗП. При цьому уточнюються питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП; уточнюються терміни проведення ПФДЗП; визначаються заходи щодо організаційного забезпечення ПФДЗП.

Посадова особа, яка підписала завдання, несе персональну відповідальність за достовірність викладених у ньому відомостей.

ПФДЗП проводиться державною або іншою мовою яку розуміє та може висловлюватися досліджувана особа. При необхідності Ініціатор може залучити до проведення ПФДЗП перекладача, хоча у випадках скринінгу у лавах Національної поліції такий варіант мало ймовірний.

При проведенні ПФДЗП може застосовуватися аудіо- або відеозапис із повідомленням про це досліджуваної особи і письмовим підтвердженням її згоди.

У разі припинення ПФДЗП питання про його подальше проведення вирішується поліграфологом спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню цього дослідження.

Особливостями організаційного етапу ініціювання ПФДЗП, при проведенні кадрового скринінгу, можна визначити:

- визначення Ініціатором кадрових ризиків для певної посади або особи, наявність яких необхідно перевірити за допомогою ПФДЗП;
- за одними критеріями (однакові кадрові ризики) зазвичай перевіряють всіх кандидатів на певні посади або здійснюють періодичні перевірки, що у свою чергу потребує менших зусиль при підготовці до ПФДЗП як з боку поліграфолога так і з боку Ініціатора;
- як наслідок – зменшені часові витрати на підготовку порівняно із «розслідуванням»;
- при потребі перевірки декількох осіб, має бути визначена черговість, складено графік проведення ПФДЗП який узгоджено (поінформовано) з поліграфологом;
- важливим є завчасне повідомлення особам, що мають пройти ПФДЗП про необхідні умови проведення якісної перевірки (гарний сон, своєчасний прийом їжі, відмова напередодні від вживання алкоголю/наркотиків, бажаним є відмова від вживання ліків перед тестуванням (за можливості), планування власного часу для проходження перевірки (зазвичай це 2-3 години). Цей пункт актуальний також і у випадках проведення розслідувань.

Враховуючи вищенаведене Ініціатором мають визначатись оптимальні умови і терміни проведення ПФДЗП, з обов'язковим урахуванням часу, необхідного для підготовки та організації роботи поліграфолога.

Для якісної підготовки, поліграфологу важливо уважно ознайомитись з усіма наявними в розпорядженні Ініціатора матеріалами. У випадках проведення розслідування поліграфологу доцільно звертати увагу на виявлення в матеріалах ознак або обставин розслідуваної події, які могли бути відомі лише особі, яка її вчинила або мала до неї безпосереднє відношення, а Ініціатору відповідно надавати у цьому допомогу.

У деяких випадках Ініціатору з поліграфологом доцільно проговорити можливий хід та закінчення процедури ПФДЗП.

Таким чином, організаційний етап, який є основоположним у проведенні ПФДЗП, має завершитись одним з трьох варіантів:

а) прийняття рішення про виконання ПФДЗП та формування завдань, які мають бути виконані;

б) прийняття рішення про додаткову підготовку до ПФДЗП (тобто відстрочка дослідження) та формування завдань, які мають бути виконані;

в) прийняття рішення про відмову від застосування поліграфа.

Ініціатору слід враховувати, що навантаження на одного поліграфолога не повинно перевищувати двох ПФДЗП на день (у разі проведення не складних досліджень).

На Ініціатора покладається забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДЗП, у встановлений час і місце. Ініціатор також інформує осіб, які направляються на ПФДЗП, напередодні дослідження виключити важкі фізичні або психічні навантаження, вживання алкогольних напоїв та психотропних речовин тощо.

Супроводжувальний етап для Ініціатора починається з початком проведення ПФДЗП і полягає у підтриманні методично коректних робочих умов для проведення ПФДЗП, якщо ці умови залежать саме від Ініціатора (наприклад проблеми із енергопостачанням, температурним режимом або звуковим фоном, якщо ПФДЗП відбувається на території Ініціатора. Супроводження / спостереження за досліджуваною особою під час здійснення перерви у ПФДЗП якщо для того є необхідність тощо). Протягом цього етапу Ініціатор або довірена ним особа мають знаходитись «на зв'язку» із поліграфологом на випадок настання непередбачуваних обставин.

Якщо організаційний етап був найбільш енергоємним для Ініціатора або його довіреної особи, то період супроводжувального етапу є більш енергоємним вже для поліграфолога, адже саме протягом цього етапу безпосередньо відбувається процедура проведення ПФДЗП (передтестова бесіда; заповнення заяви про надання добровільної згоди на проходження ПФДЗП із застосуванням поліграфа; інструктування опитуваної (досліджуваної) особи щодо порядку проведення тестування на поліграфі і закріплення давачів; обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДЗП; тестування на поліграфі; попередня оцінка отриманих даних ПФДЗП; заключна співбесіда; остаточна обробка та аналіз результатів; підготовка висновку).

Заключний або резолютивний етап ПФДЗП по суті є кульмінаційним і настає після ознайомлення Ініціатора із довідкою поліграфолога, яка складається за результатами дослідження.

Зазвичай, довідку про результати ПФДЗП поліграфолог готує у двох примірниках (1 прим. – Ініціатору; 2 прим. – до справи), яка має містити таку інформацію:

- дата та час початку і закінчення ПФДЗП;

- місце проведення ПФДЗП, адреса;
- серія, номер, дата видачі документа, найменування закладу, що засвідчує проходження поліграфологом відповідної підготовки;
- посада, найменування структурного підрозділу, прізвище, ім'я та по батькові Ініціатора;
- назва, модель і серійний номер поліграфа, який використовувався, та кількість каналів, що забезпечують реєстрацію психофізіологічних показників суб'єкта дослідження;
- прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта дослідження;
- підстава для проведення ПФДЗП;
- мета проведення ПФДЗП;
- питання, що перевірялися відповідно до поставленого завдання;
- опис отриманих результатів та психофізіологічних реакцій суб'єкта ПФДЗП на кожен із стимулів;
- обґрунтовані висновки;
- перелік матеріалів, що додаються до довідки;
- посада, найменування структурного підрозділу, прізвище, ім'я та по батькові поліграфолога, який проводив ПФДЗП.

У зміст довідки не слід вносити інші персональні дані особи, окрім анкетних даних (прізвище, ім'я та по батькові) та відомостей, що стосуються обставин, які перевірялися.

У довідці обов'язково зазначається, що висновки носять ймовірний та орієнтувальний характер, і не можуть бути використані як доказ.

Інформація, що викладена в довідках та матеріалах опитування осіб містить інформацію з обмеженим доступом, гриф якої визначає Ініціатор при розробці завдання відповідно до чинного законодавства. Для решти документів гриф обмеження доступу надається з урахуванням грифу завдання та доданих до нього матеріалів.

За бажанням особи яка проходила дослідження, Ініціатор або за його дорученням інша особа має ознайомити її з довідкою ПФДЗП (якщо дозволяє гриф обмеження доступу) або надати інформацію щодо результатів дослідження в інший передбачений законодавством спосіб.

Для Ініціаторів в установах, підприємствах, організаціях яких діють відомчі (або внутрішні) Інструкції щодо проведення ПФДЗП форма та зміст такого висновку вже передбачена цими нормативними актами.

Щодо опису отриманих результатів та психофізіологічних реакцій суб'єкта ПФДЗП на кожен із стимулів, залежно від формату тесту дослідження висновки поліграфолога мають містити такі основні положення:

1. При проведенні тестів на упізнання: «упізнання виявлено», «упізнання не виявлено»; «немає висновку» (такий висновок може бути зроблений у разі відсутності фізіологічних реакцій особи або у разі спотворення реакцій на ознаки різними чинниками).

2. При проведенні інших видів тестів при «розслідуванні»: «обман виявлено»; «обман не виявлено»; «немає висновку» (може бути зроблений у разі суперечливості, неадекватності або помилковості при інтерпретуванні фізіологічних реакцій особи).

3. При проведенні інших видів тестів при «скринінгу»: «значимі фізіологічні реакції виявлено»; «значимі фізіологічні реакції не виявлено»; «невизначений результат» (може бути зроблений у разі суперечливості, неадекватності або помилковості при інтерпретуванні фізіологічних реакцій особи).

Однаке, висновок поліграфолога може містити формулювання «навмисне небажання співпрацювати», який означає, що поліграфологом виявлена цілеспрямована та повторювальна поведінка особи, яка суперечила інструкціям, перешкоджала чи приводила до спотворення запису фізіологічних реакцій. Вважаємо, що навмисно а тим більше неодноразово порушувати інструкції поліграфолога щодо проведення ПФДЗП буде лише особа, яка не зацікавлена у отриманні об'єктивного результату по дослідженню із застосуванням поліграфа.

У разі наявності у Ініціатора питань, пов'язаних із процедурою ПФДЗП або отриманими результатами, поліграфолог може надати на них відповіді у вигляді додаткового консультування.

Орієнтуючись на отримані результати ПФДЗП Ініціатор вже має можливість зважено приймати відповідні кадрові, процесуальні або особисті рішення, спрямовані на вирішення ситуації, яка послужила приводом до Ініціювання цього дослідження.

Перевірочний етап ПФДЗП – може відбуватись у разі виникнення підстав для перевірки якості проведення дослідження та його результатів або у випадку ініціювання повторного / додаткового дослідження.

Повторне дослідження із застосуванням поліграфа має проводитись при виникненні обґрунтованих підстав вважати, що результати попереднього дослідження в силу різних обставин було проведено з порушенням необхідних вимог щодо такого виду досліджень.

Необхідність проведення додаткових досліджень із застосуванням поліграфа може виникнути при наявності потреби у з'ясуванні додаткових відомостей за подією, за якою вже було проведено первинне дослідження із

застосуванням поліграфа. Тобто це дослідження буде виступати як доповнююче.

В якості додаткових заходів, що спрямовані на забезпечення законності та об'єктивності результатів ПФДЗП, деякими відомчими інструкціями передбачено здійснення методичного контролю за роботою поліграфологів з боку його керівництва, яке має відповідну фахову підготовку в цій галузі знань [6].

Для формування необхідного обсягу знань, що потрібні Ініціатору, наводимо основні етапи, за якими безпосередньо проводиться ПФДЗП, яке має включати:

- підготовку до проведення ПФДЗП;
- передтестову бесіду поліграфолога з досліджуваною особою (передбачає з'ясування фізичного та психічного стану особи, з'ясування намірів щодо добровільності на проходження ПФДЗП, а також заповнення заяви про надання добровільної згоди на проходження поліграфологічного дослідження. Заяву особа заповнює власноруч. У випадку відмови особи, ПФДЗП не проводиться);
- інструктування досліджуваної особи щодо порядку проведення тестування на поліграфі і закріплення давачів;
- обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДЗП;
- тестування на поліграфі;
- попередня оцінка отриманих даних ПФДЗП;
- заключна співбесіда;
- остаточна обробка та аналіз результатів;
- підготовка висновку.

Наголошуємо, що у процесі проведення ПФДЗП особа має право в будь-який момент відмовитись від подальшої участі в його проведенні.

При проведенні ПФДЗП бажаним є застосування відеозапису, про що слід повідомити досліджувану особу. Відеозаписом процесу проведення ПФДЗП бажано також синхронно фіксувати реєстрацію фізіологічних показників особи.

Фактори, що впливають на об'єктивність психофізіологічного дослідження осіб із застосуванням поліграфа

Вважається, що сказати правду або збрехати може лише особа, яка володіє певною інформацією, що є предметом перевірки та сприймає її як достовірну.

Для того щоб отримані під час проведення ПФДЗП результати були об'єктивними та могли використовуватись, сама процедура такого дослідження, окрім проходження необхідних етапів, має відповідати певним умовам/вимогам.

По перше жодна процедура проведення перевірки на поліграфі не повинна проходити публічно або у прямому ефірі, якщо результати цього дослідження мають бути використані щодо встановлення правдивості особи.

Для забезпечення об'єктивності результатів ПФДЗП повинні бути дотримані певні технічні умови щодо стану приміщення в якому буде проводитись процедура опитування (дослідження) осіб.

Для проведення ПФДЗП бажаним є використання спеціально обладнаного або пристосованого приміщення, яке має відповідати таким вимогам:

- площа приміщення – від 10 м²;
- висота стелі – не менше 2,5 м;
- стіни приміщення мають бути пофарбовані в нейтральні пастельні кольори (світло-бежевий, білий, сірий і т. ін.), без деталей (картин, календарів, оздоблення тощо), які відвертають увагу;
- захищеність від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум, вібрація, будь-які перешкоди та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування;
- бажана наявність санвузла;
- наявність зручного крісла для опитуваної особи та стола зі стільцем для поліграфолога;
- опитування (дослідження) осіб здійснюється в умовах комфортної температури та вологості повітря для проведення опитування;
- місце проведення ПФДЗП та відповідна техніка повинні забезпечувати безпеку для життя та здоров'я осіб, що задіяні у цьому процесі.

Потрібно унеможливити раптові телефонні дзвінки, вхід до приміщення сторонніх осіб, гучні вигуки чи розмови працівників у сусідніх приміщеннях, коридорах.

Важливу роль для результатів ПФДЗП відіграє належний фізичний і психологічний стан опитуваної (досліджуваної) особи.

Опитування із застосуванням поліграфа не проводиться, якщо в опитуваної особи виявлено та документально підтверджено певний фізіологічний або психічний стан², який не дозволяє об'єктивно інтерпретувати отримані результати або несе загрозу для життя чи здоров'я особи

ПФДЗП також не проводиться:

- з метою прогнозування дій опитуваної (досліджуваної) особи або її намірів, не підкріплених конкретними діями;

² Перелік таких станів особи викладено у Розділі 1.

- щодо осіб молодше 14 років (ПФДЗП особи від 14 до 16-річного віку виконується лише за наявності письмової згоди батьків або законних представників цієї особи; під час досудового розслідування щодо осіб, які не досягли віку 18 років здійснюється з отриманням умов передбачених КПК України);

- у разі, якщо поліграфолог перебуває в службовій або іншій залежності від опитуваної (досліджуваної) особи, а також за наявності інших обставин, що дають підставу вважати, що поліграфолог особисто, прямо чи опосередковано зацікавлений у необ'єктивному результаті проведення ПФДЗП.

Терміни «близькі особи» та «конфлікт інтересів» зазвичай вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про запобігання корупції».

При наявності причин, що перешкоджають проведенню ПФДЗП, таке дослідження слід призупинити. Питання про його відновлення вирішується поліграфологом спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню ПФДЗП.

Слід також дотримуватись і загальних умов організації та проведення ПФДЗП, до яких потрібно віднести:

- організаційне забезпечення ПФДЗП на всіх стадіях його проведення здійснює Ініціатор дослідження;

- залежно від ситуації, Ініціатором може виступати посадова особа, яка здійснює провадження, сторона захисту, керівник відповідного відомства/підрозділу, установи/підприємства/організації його заступники або уповноважені особи, прокурор (процесуальний керівник досудового розслідування), фізична особа а також особа, щодо якої висунуті сумніви стосовно правдивості наданої нею інформації;

- Ініціатор у порядку, передбаченому чинним законодавством України, заздалегідь надає поліграфологу інформацію і матеріали, необхідні для проведення ПФДЗП, характер і обсяг яких визначає поліграфолог;

- терміни проведення ПФДЗП визначаються поліграфологом спільно з Ініціатором з урахуванням часу, необхідного для підготовки та проведення дослідження;

- на Ініціатора покладається обов'язок із забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДЗП, у встановлений час і місце, а також щодо забезпечення безпеки проведення дослідження;

- у разі присутності при проведенні ПФДЗП (за умови надання такої згоди поліграфологом) Ініціатор повинен строго слідувати отриманим від поліграфолога інструкціям, не втручатися в його дії, не робити будь-яких зауважень або заяв без узгодження з ним.

З метою підвищення результативності ПФДЗП його слід проводити в умовах, що виключають спілкування опитуваного (досліджуваного) з особами, які безпосередньо не задіяними в організації і проведенні дослідження. Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться ПФДЗП, інших осіб крім поліграфолога і опитуваної (досліджуваної) особи приймається поліграфологом спільно з Ініціатором відповідно до вимог чинного законодавства України.

Рекомендується робити перерви кожні дві години проведення ПФДЗП або частіше, залежно від стану особи, яка проходить це дослідження. Положеннями деяких відомчих інструкцій передбачено робити перерви кожну годину протягом ПФДЗП. Не рекомендується проведення ПФДЗП більше чотирьох годин протягом одного дня для однієї особи. Не дозволяється проведення дослідження у нічний час.

При великому обсязі завдань, поставлених перед поліграфологом, ПФДЗП слід проводити поетапно, бажано в різні дні. Тестування на поліграфі доцільно проводити в першій половині дня (після гарного сну і легкого сніданку опитуваної (досліджуваної) особи).

Наступний фактор, що може впливати на об'єктивність ПФДЗП пов'язаний із поведінкою самої досліджуваної особи, а точніше навмисним внесенням нею в процес поліграфологічного тестування чинників, що викривляють взаємозв'язок психо-фізіологічного стану людини та її показниками поліграмм. Такі дії називають протидією. Протидія також може бути спрямована на сам факт проведення ПФДЗП або порушення його процедури.

Як показує практика, у тому чи іншому вигляді, із протидією ПФДЗП зустрічалась більшість поліграфологів під час здійснення своєї професійної діяльності.

Натепер можна вільно отримати доступ до порад та інформації щодо «проходження» поліграфа із необхідним результатом. Наприклад мережа Internet пропонує безліч способів як можна спробувати «обійти», «обдурити» поліграф.

Боротьба з протидією осіб що тестуються під час виконання ПФДЗП і її профілактика може бути різною. Наприклад, у США запроваджена окрема державна програма через створення спеціальних сайтів-пасток для тих, хто цікавиться, як обдурити поліграф. Це допомагає виявляти корупціонерів, нечесних чиновників, терористів, маніяків, педофілів тощо. Отримання інформації з цих сайтів дозволяє відстежувати, звідки був запит, від кого, скільки часу особа провела на сайті, що саме читала, копіювала, з ким спілкувалась. Також спеціально поширюються завідомо «непрацюючі» способи протидії ПФДЗП. Тобто, це своєрідний варіант розміщення свідомо помилкової

інформації про способи «вдалої» протидії та їх особливості. Виявлення цих осіб та їх «спроб» допомагає краще розуміти справжні наміри кандидата на участь у проведенні ПФДЗП.

У зв'язку з чим діяльність з проведення тестування із застосуванням поліграфа повинна враховувати можливість виникнення факторів пов'язаних із протидією та включати засоби їх попередження, виявлення та нейтралізації. Цей аспект також бажано обговорити із поліграфологом до початку ПФДЗП.

Слід зазначити, що добровільна згода особи є невід'ємною складовою процедури проведення ПФДЗП. Така згода закріплюється шляхом підписання заяви про згоду на проходження дослідження із застосуванням поліграфа. А правомірність отримання інформації від опитуваної (досліджуваної) особи має забезпечуватися положеннями ч.1 ст. 32 Конституції України відповідно до якої не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Тобто, надаючи добровільну згоду така особа вправі отримати відповідні гарантії збереження інформації, яка проговорюватиметься під час проведення ПФДЗП. Ця позиція підтверджується тим, що перед початком тестування опитувана (досліджувана) особа попереджається про конфіденційність співбесіди і про те, що результати тестування будуть відомі лише певному колу осіб (зазвичай це поліграфолог та ініціатор дослідження), тобто поліграфологом вже надаються певні гарантії щодо нерозповсюдження отриманих відомостей.

Особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати опитування (дослідження) осіб, повинні забезпечувати її конфіденційність. За порушення конфіденційності цієї інформації винні особи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Для отримання згоди на проходження ПФДЗП забороняється чинити тиск на особу, стосовно якої передбачається його виконання. Відмова особи від участі в проведенні ПФДЗП не повинна мати за собою обмеження її законних прав та інтересів.

Порядок обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування осіб, які містять інформацію з обмеженим доступом, здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Довідка передається особисто Ініціатору, або особі що затвердила завдання, або направляється на адресу Ініціатора в запечатаному пакеті з позначкою «Особисто», але у будь якому випадку з дотриманням вимог секретного діловодства. Порядок зберігання та поводження з довідкою та матеріалами ПФДЗП повинні відповідати встановленим вимогам.

Поліграфолог не зобов'язаний давати відповіді на питання, які не передбачені завданням на проведення ПФДЗП.

Отримана в результаті проведення ПФДЗП інформація, яка потребує негайної перевірки і реалізації, може бути повідомлена Ініціатору до оформлення довідки усно.

Довідка повинна бути підготовлена для надання Ініціатору протягом 10 діб з дня проведення ПФДЗП.

За запитом Ініціатора про відображення в укладенні аналізу і оцінки зареєстрованих психофізіологічних даних, з яких випливають висновки поліграфолога, довідка надається протягом 30 діб з дня проведення ПФДЗП.

Матеріали проведення ПФДЗП (завдання на проведення його проведення, заяву про згоду на проходження дослідження, записи психофізіологічних даних, аудіо- та відеозаписи, робочі журнали, тести для проведення опитування (дослідження) особи, копія висновку поліграфолога і т.д.) зберігаються в підрозділі-виконавця ПФДЗП, як правило, протягом року.

Пред'явлення опитуваній (досліджуваній) особі результатів проведення ПФДЗП здійснюється на її вимогу.

Матеріали ПФДЗП можуть бути використані в науково-дослідній та навчально-методичній роботі тільки після виключення з них анкетних даних опитаних (досліджених) осіб та інформації з обмеженим доступом.

Слід пам'ятати, що відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність відповідно до чинного законодавства України, окрім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини та її законні гарантії.

Ще одним аспектом, на який слід звернути увагу при співпраці із поліграфологом у межах ОРД є з'ясування можливості залучення поліграфолога до виконання оперативно-розшукових завдань, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Слід зазначити, що Закон України «Про інформацію» серед інформації з обмеженим доступом професійної таємниці не передбачає. Правовий стан інформації, яку прийнято вважати професійною таємницею регламентується залежно від певної галузі відповідними нормативними актами (адвокатська таємниця – ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», лікарська таємниця – ст. 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», нотаріальна таємниця – ст. 8 Закону України «Про нотаріат», журналістська таємниця – п. 11 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч. 3 ст. 25 Закону

України «Про інформацію», таємниці сповіді - ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо).

Тобто, у зв'язку із відсутністю відповідної правової регламентації в Україні, склалась ситуація, в якій при фактично діючій поліграфологічній галузі знань, і пов'язаних з нею послуг відсутні правові гарантії захисту інформації яку отримує поліграфолог під час своєї професійної діяльності.

Інформація, з якою доводиться працювати поліграфологу відноситься саме до професійної таємниці і потребує відповідної правової регламентації, адже вона довіряється поліграфологу у зв'язку із виконанням ним своєї професійної діяльності; професію «експерт-поліграфолог» з 2010 р. внесено до Національного класифікатора професій (ДК: 003 «Класифікатор професій», Код 2144.2 – «експерт-поліграфолог») і фахівці цієї професії вже тривалий час активно працюють на підприємствах, установах, організаціях різних форм господарювання; заборону на поширення довіреної інформації, яка може зашкодити правам або законним інтересам довірителя, поки не встановлено законом, але такий результат маємо у зв'язку з неналежним приділенням уваги законодавцем цьому питанню; інформація отримана поліграфологом досить специфічна, адже може включати як суто персональні дані так і іншу охоронювану таємницю, але у зв'язку із зміною «адресата» вже не може вважатись наприклад лікарською, адвокатською або нотаріальною таємницею хоча все також потребуватиме відповідних правових гарантій її захисту.

У зв'язку з чим використання поліграфологів як освідомлювачів, слід вважати не правомірним, такий висновок можна зробити спираючись на засади закладені у ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до яких забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Отже, загалом психофізіологічне опитування (дослідження) особи в межах службової діяльності оперативного підрозділу може проводитись навіть при існуючому стані нормативно-правового регламентування цієї діяльності, адже існує певне підґрунтя активного його впровадження в ОРД. Проте бажаним було би уточнення певних принципових позицій для подолання суперечностей теоретичних та прикладних засад а також нормативного закріплення порядку проведення ПФДЗП під час ОРД.

РОЗДІЛ 3. Психологічні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України

Для ефективного проведення ПФДЗП поліграфолог має розуміти природу самої процедури дослідження, тобто завдяки чому цей науково-технічний прилад «працює».

Важливим у цьому питанні вбачається розуміння психологічних теорій, які дають природньо-наукове пояснення складних процесів, що відбуваються у психіці опитуваної особи під час проведення ПФДЗП. Розуміння основ самого процесу має позитивно впливати на результати такого процесу.

На початку 1990-х років за кордоном (переважно в США) сформувалася значна кількість наукових теорій та окремих концепцій, пов'язаних із засадами формування «брехні в людині». Ці теорії спрямовувалися на дослідження психологічних чинників окремих категорій осіб, запідозрених у вчиненні кримінальних правопорушень, та виявлення їх брехні за допомогою технічних засобів, зокрема й поліграфа. Психологи, психофізіологи та поліграфологи дослідили й проаналізували закономірності емоційного реагування на зовнішні стимули (подразники) осіб, щодо яких було призначено ПФДЗП, що в подальшому послугувало підґрунтям для утворення окремих «теорій поліграфа». На сьогодні існує понад тридцять різноманітних теоретичних підходів, у яких розглядаються психодіагностичні питання, пов'язані з психофізіологічними процесами організму людини, схильної до неправди. Найбільш відомими з них є:

1) **«теорія загрози покарання»**. Її зміст полягає в тому, що загроза покарання за вчинений особою злочин є головним (проте не єдиним) чинником, який активізує відповідні реакції організму підозрюваного під час проведення експертних досліджень або експертиз із використанням поліграфа;

2) **«теорія активації»**. В основу цих знань покладено твердження, що кожне з поставлених запитань має свій рівень активації нервових процесів в організмі людини, відповідно, має індивідуальний рівень реагування на них;

3) **«умовно-рефлекторна теорія»**. Її суть зводиться до життєвого досвіду людини з огляду на знання, переконання в тому, що вчинена нею злочинна дія обов'язково тягне за собою кримінальне покарання.

Практично загальним для наявних «теорій поліграфа» є те, що всі психофізіологічні реакції людини під час проведення ПФДЗП розглядаються як єдиний, неподільний комплексний процес. При цьому основним чинником, що визначає її емоційну напругу, є рівень мотивації та психофізіологічного забезпечення.

Американськими вченими-поліграфологами на основі означених вище теорій запропоновано поділ на дві складові теоретичних концепцій аналізованого питання: теорії, які спираються на мотиваційні й емоційні фактори як найважливіші детермінанти психофізіологічної диференціації. Деякі вчені з пострадянських країн (Балабанова Л.М., Оглоблін С.І., Молчанов А.Ю.,

Холодний Ю.І.) пропонують класифікувати «теорії поліграфа» за двома напрямками:

1. теорії, засновані на визнанні афективно-мотиваційних процесів, у яких головними чинниками визначаються сутність застосування поліграфа («теорія загрози покарання», «теорія конфлікту» та «умовно-рефлекторна теорія»);

2. теорії, які спираються на когнітивні фактори або процеси («теорія активації» та «дихотомізаційна теорія»).

Перша група теорій поєднує мотиваційні й емоційні фактори, що є визначальними під час проведення ПФДЗП. Характер перебігу фізіологічних процесів в особи змінюється залежно від рівня її мотивації, що позначається на отриманих результатах проведеної експертизи, а також функціональному стані її організму й індивідуальних особливостях нервової системи опитуваного. При цьому ступінь емоційного напруження особи прямо залежить від величини певної потреби, яку вона бажає задовольнити, і різниці між обсягом інформації, необхідної для задоволення цієї потреби, та обсягом інформації про наявні можливості опитуваного для задоволення потреб, що існують на сьогодні. Тобто під час проведення ПФДЗП відбувається процес фактичного вимірювання рівня емоційної напруги, що виникає в особи внаслідок фізіологічного реагування на стимули (подразники). Проявлений особою психологічний стрес через зміну її психологічних показників виявляє й фіксує поліграф. Обґрунтування засад цієї теорії побудоване на наукових працях Симонова П.В., який ще в 1965 році охарактеризував її як «інформаційну теорію емоцій». Учений довів, що бажання уникнути особою відповідальності за вчинений нею злочин зумовлює виникнення в неї потреби володіти максимальним обсягом інформації щодо ступеня обізнаності слідством з обставинами кримінального правопорушення. Повна чи часткова відсутність інформації про хід розслідування породжує зростання рівня емоційного напруження в підозрюваного.

Однак, на думку поліграфологів зі США, найбільш визнаною нині є «теорія загрози покарання». Це обґрунтовується тим, що опитуваний під час проведення ПФДЗП виражає сильний страх своєю неправдивою відповіддю на поставлене поліграфологом запитання. При цьому характер перебігу фізіологічних процесів у нього змінюється у зв'язку з активізацією діяльності нервової системи (супроводжується розширенням зіниць очей, зростанням пульсу й артеріального тиску, розширенням бронхів тощо). У межах зазначеної теорії вважається, що відповідні фізіологічні зміни організму опитуваного завжди матимуть місце, коли особа відчуватиме страх викриття в неї неправди. Щодо «теорії загрози покарання» Мерсі Л. писав: «Якщо на питання суб'єкт дає неправдиву відповідь, заперечує свою причетність до злочину, страх викриття істини викликає зміни у функціях систем, які фіксуються поліграфом, що й дозволяє поліграфологу спостерігати фізіологічні реакції, які можуть співвідноситися з брехнею». Так, неправдива відповідь на запитання та страх бути викритим спричиняють функціональні зміни організму людини, тим самим дозволяючи спостерігати фізіологічні реакції опитуваного через поліграф, що можуть бути віднесені поліграфологом до брехні. Відсутність реакції в особи на

застосовувані стимули (подразники) під час проведення ПФДЗП означає, що суб'єкт говорить правду. Вчений-поліграфолог Девіс Р., трактуючи природу цієї теорії, наголошував, що фізіологічна реакція людини асоціюється зі станом її невизначеності. Можна припустити, що брехня, вимовлена з достатньою впевненістю й визначеністю, не викликає сильної реакції в особи. З іншого боку, неправда, вимовлена без будь-якої надії на успіх, супроводжується певними труднощами для особи. До цього класу «теорій поліграфа» належить також концепція теорії конфлікту, в основу якої було покладено ідеї академіка Лурії О.Р.. Досліджуючи її, учений наголошував: «Емоції пов'язані не лише із самою подією злочину, а й з окремими його деталями, які виявляються емоційно забарвленими для злочинця та практично не стосуються помилково підозрюваного. Важливо також те, що злочинець намагається приховати не лише свою участь у злочині, а й пов'язані з ним переживання. Штучна активація одного з елементів цього комплексу, навіть проти волі суб'єкта, автоматично відтворює у свідомості всі інші елементи». Науковець дійшов висновку, що стан психічного потрясіння для опитуваного, обтяжений необхідністю приховувати її реальний зміст та обмежений страхом самовикриття, що створює гострий афект напруги, безперечно, є одним із факторів визнання вини. Ідеї Лурії О.Р. було трансформовано американськими дослідниками в «теорію конфлікту», яка встановлює, що сильні фізіологічні потрясіння матимуть місце, коли одночасно активуються дві несумісні тенденції реагування: тенденція говорити неправду та тенденція запевняти в щирості сказаного. Згідно з «теорією конфлікту» характер перебігу фізіологічних процесів у досліджуваній особі змінюється у зв'язку з внутрішнім конфліктом, викликаним одночасним виникненням у неї двох протилежних за своєю спрямованістю психологічних установок: говорити правду про обставини встановлюваної події злочину та висловлювати неправду про свою причетність до неї. У межах зазначеної теорії вважається, що причетна до розслідуваної події особа, з одного боку, повинна перебувати в стані вираженого афективного напруження, викликаного необхідністю заперечення своєї вини й страхом викриття, а з іншого – її зізнання може усунути наявний гострий психологічний дискомфорт. Викладене призводить до розбалансування компенсаторних механізмів організму опитуваного під час проведення ПФДЗП та розвинення в нього чітко виражених фізіологічних реакцій у відповідь на пред'явлення значимих стимулів (подразників). Завершує клас мотиваційно-емоційних теоретичних концепцій «умовно-рефлекторна теорія». У її основі лежать принципи, започатковані Павловим І.П.. Особливістю цієї теорії є те, що «критичні запитання», поставлені поліграфологом перед опитуваним, викликають у нього сильне фізіологічне реагування, обумовлене обставинами події минулого та її деталями. Чим складніший злочин відбувся, тим сильнішою буде реакція особи. Згідно з «умовно-рефлекторною теорією» характер перебігу фізіологічних процесів у опитуваного змінюється у зв'язку з виникненням у нього асоціацій між значимим стимулом (подразником) та його власним або запозиченим кримінальним досвідом. Тобто суб'єктивне ставлення особи до розслідуваної події злочину може набуватися за рахунок як свого, так і чужого

кримінального досвіду, тим самим впливаючи на виразність її емоційного напруження, а отже, і на фізіологічні показники, які зафіксує поліграф.

Другий напрям дослідження «теорій поліграфа» – це ті, які спираються на когнітивні фактори, поєднуючи в собі активаційні й дихотомізаційні процеси та пов'язані з ними теоретичні обґрунтування: «теорія активації» та «дихотомізаційна теорія». Згідно з першою психофізіологічні реакції в опитуваного виникають через різні активаційні сили представлених поліграфологом стимулів (подразників) під час проведення ПФДЗП. Для обґрунтування «теорії активації» використовується поняття «знання винного», тобто ознака певної події матиме особливе значення для винного опитуваного. Вона сигналізуватиме свою важливість через рефлекс, який буде сильнішим із-поміж інших його проявів на поставлені перед особою запитання. Усі показники поліграфа відображатимуть однаковий характер, якщо особа не володіє «знаннями винного». Поставлені поліграфологом запитання викликать звичайні орієнтовані рефлекси в опитуваного, що згасатимуть за наступних повторень одного й того ж запитання у відповідній послідовності. Характер перебігу фізіологічних процесів в особі змінюватиметься залежно від ступеня зв'язку значимого для неї стимулу (подразника) щодо конкретних обставин встановлюваної події злочину. В основу зазначеної теорії покладено те, що лише причетна до розслідуваного злочину особа володіє інформацією щодо конкретних обставин такої події, а отже, лише вона демонструватиме стійкі реакції на значимі для неї запитання, тоді як непричетна особа однаково реагуватиме як на значимі, так і на нейтральні запитання. З викладеного постає, що зовнішній стимул (подразник) надає опитуваному інформацію, яка йому відома, і вона обов'язково викличе в нього відповідну психологічну реакцію, що значно перевищить аналогічну реакцію на незначне для неї запитання. Саме цим визначається когнітивний елемент «теорії активації». У ньому поліграфологом акцент більше зосереджується на інформації, якою володіє опитуваний, ніж на його емоціях, страху чи висловленій брехні. Хоча слід зазначити, що ця теорія не знайшла широкого визнання серед дослідників поліграфа. Зокрема, провідні американські поліграфологи 1940-1970-х років Рейд Дж. і Інбау Ф. вважали, що вона може бути домінуючою лише в лабораторних експериментах, а не в реальних дослідженнях [9]. Другою когнітивною теорією поліграфа є «дихотомізаційна теорія». Її розробниками були Бен Шахар Г. та Лібліч І. У ній характер перебігу фізіологічних процесів опитуваного змінюється залежно від відносної частоти пред'явлення особі значимих стимулів (подразників). Основу «дихотомізаційної теорії» становить виявлення причетності опитуваного до розслідуваної події злочину через виконання ПФДЗП, у результаті якої особа розпочне демонструвати індивідуальне як мимовільне, так і немимовільне «звикання» до значимих і нейтральних стимулів (подразників), застосовуваних поліграфологом. Тобто опитуваний по-різному демонструватиме свої психофізіологічні реакції, відповідаючи на запитання в кожному блоці тесту, оскільки в нього відбулося так зване «звикання» до значимих і нейтральних стимулів (подразників), що й зафіксує поліграф. Слід зазначити, що наведені «теорії поліграфа» не є

вичерпними спробами вчених створити належну теоретичну основу психодіагностування особистості за допомогою поліграфа. Так, канадський дослідник Хелсгрейв Р. ще в 1982 році розробив три теорії для пояснення психічного напруження особи під час висловлення нею брехні: «теорію кількості інформації», яка встановлює найбільш високе збудження опитуваного під час пред'явлення йому відповідних стимулів (подразників) та активується в процесі висловленої ним брехні. Згідно із цією теорією характер перебігу фізіологічних процесів у опитуваного змінюється залежно від обсягу інформації, яка привертає його увагу під час проведення ПФДЗП, та активізується під час брехні; «теорію повернення труднощів», яка визначає, що неправдива інформація опитуваного є більш складною для відтворення, ніж достовірна, і це посилює збудження його емоційного стану. Тобто характер перебігу фізіологічних процесів в особі під час проведення ПФДЗП змінюється у зв'язку з труднощами, пов'язаними з поверненням опитуваного до неправдивої інформації; «теорію новизни», що базується на даних, які використовуються для збільшення психічної напруги опитуваного шляхом виникнення в нього нової асоціації для надання неправдивої відповіді на запитання поліграфолога. При цьому фізіологічні процеси в особі під час виконання ПФДЗП змінюються у зв'язку з виникненням нових асоціативних ознак, пов'язаних із виголошенням нею неправдивої відповіді на певні стимули (подразники). У дослідженні «теорій поліграфа» мають місце «орієнтаційна теорія», запропонована Клейнером М., та розроблена на її основі польськими науковцями концепція виявлення слідів пам'яті, що є важливою складовою проведення ПФДЗП. До цієї теорії долучив свої знання російський поліграфолог Холодний Ю.І., який сформулював власну «теорію цілеспрямованого тестування пам'яті». У ній вчений доводить, що образи подій чи явищ, які зберігаються в пам'яті опитуваного, можуть цілеспрямовано актуалізуватися за допомогою цільової установки й виявляються за фізіологічними реакціями, що виникають у відповідь на пред'явлені особі спеціальним чином підібрані й згруповані стимули (подразники). Він обґрунтовує своєрідний психофізіологічний феномен, який полягає в застосуванні поліграфологом до опитуваного зовнішнього стимулу (подразника). Саме за допомогою нього в конкретно визначеній ситуації особа зреагує на інформацію, яка стосується події й деталей розслідуваного злочину. Результатом такої дії є ідеальний слід відображення пам'яті людини, який викликає фізіологічну реакцію опитуваного, що перевищує реакції на однорідні стимули (подразники) за створених аналогічних умов, проте які не пов'язані зі згаданою подією та не містять ситуаційно значимої інформації.

Узагальнюючи викладене доходимо наступних висновків:

1) сформовані наукові «теорії поліграфа» являють собою цілісний комплекс взаємопов'язаних психодіагностичних процесів емоційного реагування індивідумів на зовнішні стимули, які застосовуються до опитуваних осіб, схильних до неправди, та виявлення її під час проведення ПФДЗП;

2) зміст проаналізованих «теорій поліграфа» є динамічним психологічним процесом пізнання людини;

3) розкриття внутрішніх психофізіологічних процесів особистості під час проведення ПФДЗП дає можливість поліграфологу краще зрозуміти, що являє собою опитуваний та чи є в його діях прихований зміст уникнути негативних наслідків за вчинені дії.

РОЗДІЛ 4. Методологічні засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України

Для проведення якісного ПФДЗП та отримання об'єктивного результату поліграфолог має дотримуватись певних методологічних засад щодо процедури проведення дослідження із застосуванням поліграфа.

Означені засади стосуються різних сфер підготовки та проведення ПФДЗП, до основних слід віднести: вимоги до обрання тестових форматів, вимоги до підготовки тестових запитань, вимоги до правильного проведення та обрахунку результатів дослідження.

При підготовці та проведенні ПФДЗП ключове значення відіграє те, на скільки вірно складені ключові запитання та підібрані допоміжні.

Тестове запитання (стимул) – це спеціально розроблене речення/запитання, яке ставиться до досліджуваного в ході проведення тесту, формулюється таким чином, щоб максимізувати розбіжності у відповідях досліджуваних, які кажуть правду та тих, що вводять в оману.

Правила побудови тестових запитань:

1. Запитання має бути сформульовано таким чином, щоб опитувана особа давала на нього відповідь тільки «так» або «ні». Тому забороняється використовувати в запитаннях такі вступні слова, як: «коли», «яким чином», «де», «куди» і т. п.

2. Запитання повинне мати ясне, чітке формулювання (просту граматичну структуру), а також бути максимально коротким. Чим запитання простіше і коротше, тим більш зрозумілим воно є для опитуваної особи, тим чіткіші реакції воно викликає. Громіздке запитання в значній мірі ускладнюють адекватне розуміння особою того сенсу, який вкладає в стимул поліграфолог. Іншою причиною є те, що час, який витрачається на проголошення такого запитання, є досить тривалим, що потім призводить до значних труднощів в оцінці зареєстрованих реакцій.

3. Запитання має містити в собі тільки одну дію або один факт. Як правило, не використовуються сполучення «і», «або» (виняток – скринінгові перевірки). Наприклад, не бажано ставити запитання в такій формі: «Зниклу документацію взяли зі столу і винесли за межі офісу Ви?».

4. Граматична структура запитання повинна бути побудована таким чином, щоб досліджуваний давав на нього однозначну відповідь. Наприклад, фахівець не повинен включати в формулювання запитання подвійне заперечення «ніколи не ...». Так, некоректно складене запитання «Ви ніколи не передавали кому-небудь таємну інформацію без санкції керівництва?», оскільки відповідь досліджуваної особи «ні» може в даному випадку означати і «ні, не передавав» і «ні, передавав».

6. Релевантне (перевірочне) запитання не повинно спонукати опитуваного до суб'єктивної оцінки або тлумачення його змісту. Наприклад, «Ви вважаєте себе чесною людиною?». Такі запитання вводять особу і, отже, самого фахівця в оману, оскільки суб'єктивне оціночне судження досліджуваного (трактування запитання) може різко відрізнятись від дійсного стану речей.

7. Формулювання релевантного запитання не повинно виражати недовіру поліграфолога до досліджуваної особи, оскільки це неминуче призведе опитувану особу до думки, що її вже вважають винуватою, а весь захід носить суто формальний характер, що, в свою чергу, різко знижує ступінь об'єктивності такої перевірки. Як правило, це виражається в помилковому прийнятті обвинувальної версії. Наприклад, під час перевірки поліграфолог не має права ставити опитуваному такі запитання, як: «Ви згодні з тим, що це саме Ви винні у витоку таємної інформації?» і т.п.

10. У процесі ПФДЗП категорично забороняється використовувати запитання щодо національності, політичних переконань, релігійних поглядів, сімейного стану або сексуальних уподобань, якщо тільки метою перевірки не є спеціально ініційоване виявлення прихованої інформації, яка об'єктивно пов'язана з зазначеною тематикою.

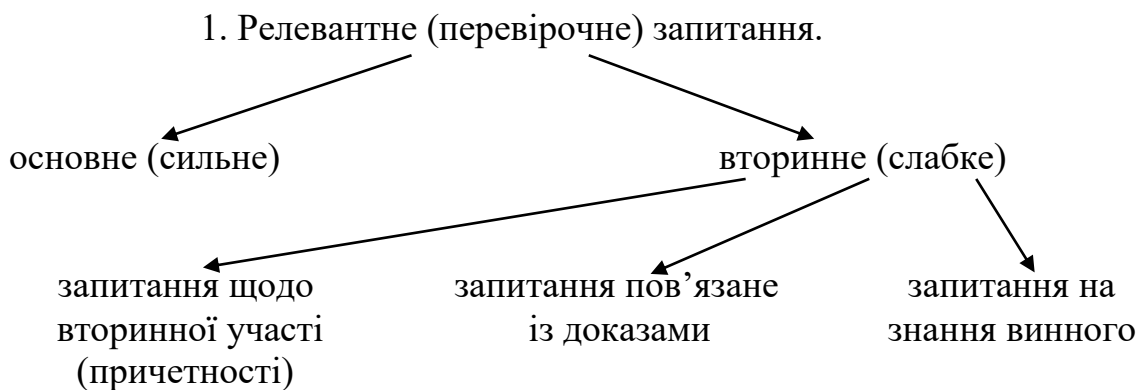
11. При формулюванні релевантних запитань поліграфологу необхідно уникати таких емоційно забарвлених слів, як «вбивство», «пограбування», «зґвалтування», оскільки подібна обвинувачувальна термінологія впливає на обстежуваного. І навпаки, при формулюванні порівняльних запитань поліграфолог повинен застосовувати жорстку термінологію.

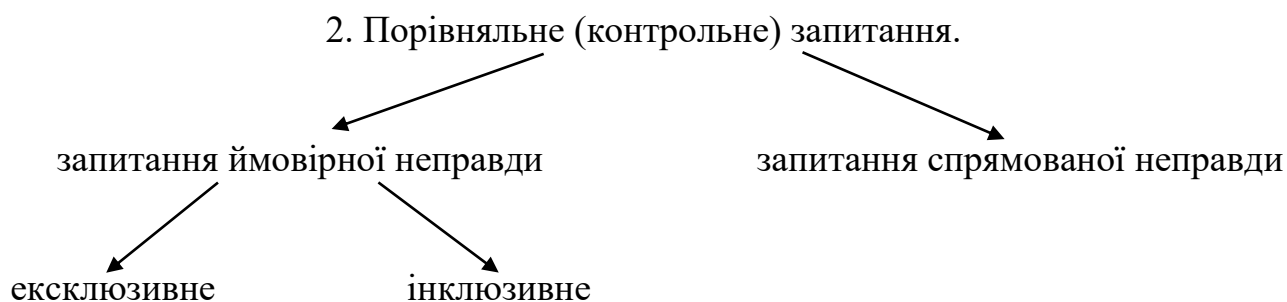
12. У процесі складання запитань слід враховувати інтелектуально-освітній рівень досліджуваної особи, а так само особливості його лексики.

13. Запитання ніколи не формуються в майбутньому часі. Поліграфологові завжди необхідно пам'ятати про те, що ПФДЗП завжди спрямоване на виявлення можливо приховуваної досліджуваною особою інформації стосовно конкретного, скоєного діяння або факту. Будь-яка перевірка проводиться, так би мовити, постфактум. Так, наприклад, некоректним є формулювання запитання: «Ви будете використовувати службове становище для отримання незаконної матеріальної вигоди?».

14. При формулюванні релевантних запитань бажано уникати правової термінології («розбещення», «заволодіння чужим майном» і т.п.).

Типи тестових запитань:

3. Иррелевантне (нейтральне) запитання.

4. Жертовно-релевантне (жертовно-перевірочне) запитання.

5. Симптоматичне запитання.

Релевантне (перевірочне) запитання (Relevant question (R)) - це запитання безпосередньо стосується справи, що розглядається, або фактору ризику (при проведенні «скринінгових» перевірок), і спрямоване на виявлення можливо прихованої опитуваною особою інформації щодо цієї події або фактору ризику. Інакше кажучи, релевантні запитання – це запитання, що прямо стосується тих конкретних обставин, які, власне, і спричинили необхідність проведення ПФДЗП. Релевантні запитання поділяються на сильні (основні) та слабкі (вторинні) запитання.

Сильне (основне) релевантне запитання:

- спрямовано на основну досліджувану тему перевірки;
- як правило, це – перевірка безпосередньої участі у події;
- обов'язково вживається дієслово дії («Ви робили...», «Ви брали...», «Ви розголошували...»);
- здебільшого, формулюється таким чином, щоб відповідь була «ні».

У форматі «скринінгової» перевірки всі релевантні запитання розглядаються як основні релевантні запитання.

Слабке (вторинне) релевантне запитання перевіряє можливу співучасть досліджуваного у конкретному правопорушенні. Запитання потрібно будувати таким чином, щоб воно стосувалось вторинної проблеми, такої як допомога, планування або співучасть; перевіряло вторинне залучення – наприклад, бачити, чути або знати; або ж зосереджувалось на характері або місцезнаходженні доказів та/або фізичних дій, що підтверджують основне правопорушення.

Виокремлюють три типи слабких (вторинних) релевантних запитань:

1. *Вторинна причетність.* Перевіряє факти вторинної причетності, такі як бачити або чути, планувати, допомагати та зосереджено на фізичних діях, що підтверджують основне правопорушення. (Ви планували викрасти документи?)

2. *Запитання, що пов'язане з доказами.* Запитання, що стосується доказів, спрямовано визначити, чи була опитувана особа свідком розслідуваної події, чи їй щось відомо про характер або місце розташування доказів тощо. («Ви знаєте, де знаходиться *хоча б частина* викрадених під час обшуку речей?»). Якщо

предметів було декілька, то у формулюванні запитання потрібно вживати «хоча б частина», якщо предметів два – «якийсь із цих» / «якийсь з двох».

3. *Знання винуватого*. Релевантне (перевірочне) запитання щодо знання винуватого використовується для встановлення, чи знає щось опитувана особа про те, хто вчинив дію, яка є предметом розслідування. (Вам **напевно** відомо, хто підкинув пакет з наркотиками затриманому?) Обов'язково в таких запитаннях потрібно використовувати слово «напевно».

Порівняльне (контрольне) запитання (Comparison question (C)) - це запитання, що забезпечує методичну коректність процедури ПФДЗП і виконує функцію порівняльного еталону ступеню вираження фізіологічних реакцій (рівня особистісного сенсу або ситуаційної значущості) в порівнянні з виразністю фізіологічних реакцій, які виникають у відповідь на пред'явлення досліджуваному релевантних (перевірочних) запитань.

Порівняльні (контрольні) запитання поділяються на запитання з ймовірною неправдою та запитання з цілеспрямованою неправдою.

Порівняльне запитання з ймовірною неправдою (Probable Lie comparison question (PLCQ)) - це запитання щодо таких діянь або фактів, на яке досліджуваний буде давати завідомо неправдиву відповідь, або запитання, при відповіді на яке буде сумніватися в своїй правдивості.

Порівняльні запитання з ймовірною неправдою поділяються на ексклюзивні (виключаючі) та інклюзивні (включаючі).

Ексклюзивне порівняльне запитання. Повинно бути подібним за своїм характером до основної теми, але відділяється від неї за часом, місцем або категорією. Для порівняльного запитання слід використовувати таке саме, або подібне за характером дієслово дії, що й у релевантному (перевірочному) запитанні. Порівняльне запитання має бути широким за обсягом та часом, щоб воно охоплювало якомога більший досвід минулого життя обстежуваного.

Інклюзивне порівняльне запитання також будується за основною темою перевірки, але не відділяється від неї за часом, місцем або категорією.

Порівняльне запитання зі спрямованою неправдою (Directed Lie comparison question (DLCQ)) – це запитання, на яке досліджувану особу просять відповісти неправдиво. Може бути запитанням тривіальної неправди, тобто стосовно очевидного. Наприклад: «Київ – це столиця України?». Або запитанням стосовно власного досвіду. Наприклад: «До цього року Ви хоча б раз в своєму житті помилялися?». Вважається, що запитання стосовно власного досвіду являються більш ефективними, ніж запитання тривіальної неправди.

Встановлювати в таких запитаннях часові межі необов'язково, але бажано, це допоможе досліджуваному розпізнати, на яке запитання він має неправдиво відповісти.

Жертовно-релевантне запитання (Sacrifice-Relevant question (SR)). Є першим запитанням, яке стосується теми перевірки, відтягує на себе реакцію обстежуваного, пов'язану з очікуванням першого запитання на релевантну тему, таким чином, підготовлює досліджуваного до введення релевантних запитань. Жертовно-релевантні запитання не оцінюються.

Симптоматичне запитання (Symptomatic question (S)). Це запитання призначене для перевірки наявності у досліджуваного зовнішньої проблеми, яка може бути більш значущою для нього, ніж релевантні та порівняльні запитання. Зазвичай це два симптоматичні запитання. Перше: «Ви впевнені (Ви вірите), що я не задам запитання, які ми не обговорювали?». Друге: «Чи є ще щось, про що Ви боїтесь, що я запитаю?». Відповіді на симптоматичні запитання на етапі аналізу балами не оцінюються.

Іррелевантні запитання, або нейтральні (Irrelevant question, neutral question (I, N)). Це запитання, які не стосуються теми ПФДЗП, не мають для опитуваної особи ніякої ситуативної значущості. Вони спрямовані на поглинання сильної реакції досліджуваного на початку або в середині тесту та використовуються для встановлення гомеостазу організму, коли на поліграмі виникає артефакт.

Нейтральні запитання повинні максимально вписуватися в контекст тестування, а також не викликати у опитуваної особи здивування, подиву або недовіри до поліграфолога. Вони формуються таким чином, щоб відповідь була – «так». Ці запитання балами не оцінюються.

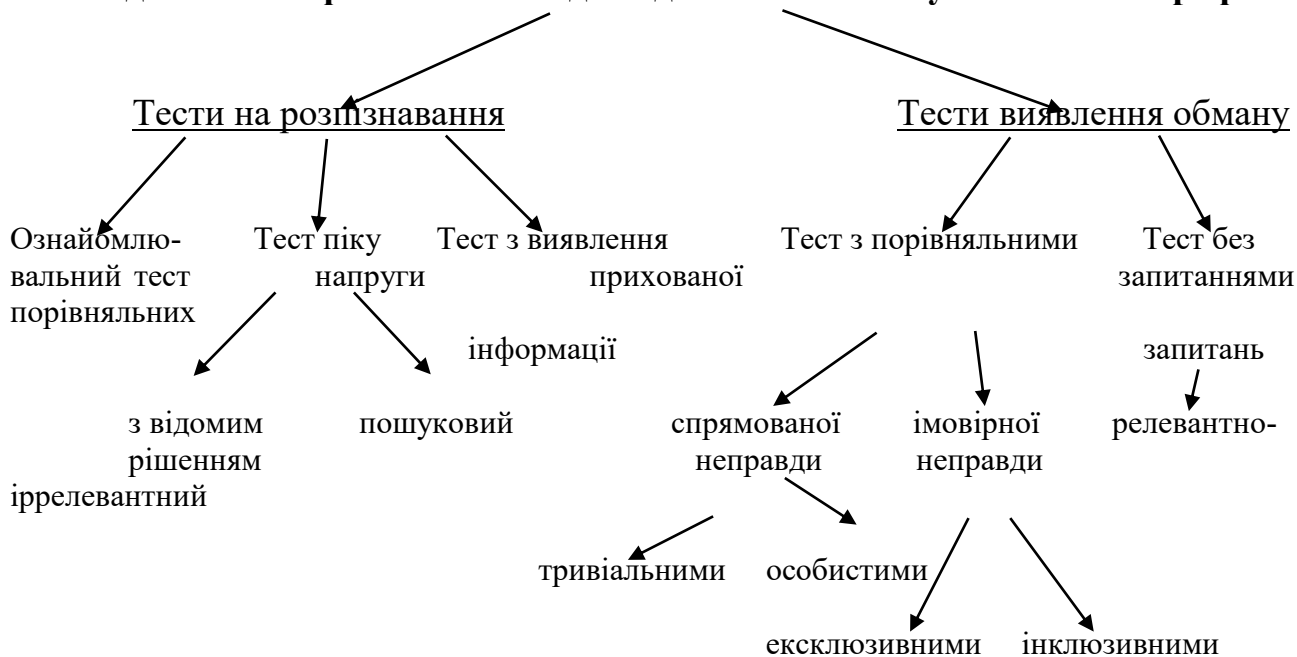
Методики ПФДЗП

Поліграфологічні дослідження, залежно від мети та завдань, поділяються на скринінгові та діагностичні; однотемні, багатотемні та багатоаспектні.

Вирішенню кожного із завдань сприяє та або інша методика ПФДЗП, вибір якої залежить вже від поліграфолога.

Методика ПФДЗП являє собою сукупність дій з пред'явлення запитань (стимулів), об'єднаних за певним логічним принципом.

Методики психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа:

Тест піку напруги Peak of Tension (POT)

Тест розроблено Л. Кілером (Leonarde Keeler).

Він відноситься до тестів «розпізнавання». Зазвичай проводиться як додаток до «тестів на виявлення обману», але може проводитись і окремо.

У кадровому забезпеченні діяльності Національної поліції може застосовуватися при про проведенні службових розслідувань.

В якості стимулів використовуються вербальні запитання, також можуть пред'являтися фото, зображення та предмети.

За своєю суттю тест є аналогом такої слідчої (розшукової) дії, як тактика пред'явлення для впізнання. Досліджуваному задаються декілька стимулів – ключове і незначимі. Незначимі стимули обов'язково мають бути подібними ключовому.

Усі запитання потрібно попередньо обговорювати із досліджуваним.

Під час задавання поліграфологом запитань досліджуваний відчуває напруження, яке зростає з приближенням до ключового запитання, після задавання якого напруження зменшується.

З метою посилення ефекту зростання напруження застосовується візуальна стимуляція. Перед досліджуванним розташовують лист паперу, на якому написані всі запитання в тому порядку, в якому вони будуть задаватися. Таким чином особа має можливість бачити, яке запитання буде поставлене наступним.

Часовий проміжок між запитаннями становить 15 секунд.

Проводиться мінімум три пред'явлення тесту. Якщо за їх результатами дійти висновку не можливо, проводиться четверте пред'явлення. Перші два пред'явлення проводяться в прямій послідовності, третє – в зворотній. Досліджуваний обов'язково попереджається, в якій послідовності буде проводитись пред'явлення тесту. Четверте пред'явлення містить змішану послідовність запитань, щоб досліджуваний не знав, у якому порядку задаватимуться тестові запитання. Візуальна стимуляція в четвертому пред'явленні не використовується.

Тест піку напруги поділяється на тест «з відомим рішенням» (Known-Solution Peak-of-Tension Test (KPOT)) та «пошуковий» (Peak-of-Tension Test in a Searching (SPOT)).

Тест піку напруги «з відомим рішенням» застосовується, коли опитувана особа заперечує будь-яке своє знання щодо конкретного елемента інциденту, факт вчинення якого підтверджено.

Формулювання основних тестових запитань здійснюється за стандартним форматом, складається із шести запитань.

У першому запитанні завжди використовується підготовча фраза – «Що стосується...» Мета підготовчої фрази – зосередити увагу досліджуваної особи на проблемі, що перевіряється.

Також у кожному запитанні використовується фраза – «це було...».

Ключове запитання (key) повинно ґрунтуватися на підтвердженій інформації та містити факт, відомий лише правопорушнику та посадовим особам, що розслідують це правопорушення. Для побудови тесту

використовуються факти, які правопорушник повинен був запам'ятати. В кожному тесті повинно бути лише одне ключове запитання. Воно зазвичай ставиться на третю або четверту позицію в тесті (опитувальнику). Це надає досліджуваній особі, яка вводиться в оману, достатньо часу щоб приготуватися до ключового запитання, досить сильно відреагувати на нього, а потім заспокоїтися. Якщо проводяться декілька тестів, положення ключового запитання повинно змінюватися.

Незначимі запитання називаються «вкладки» (padding), розташовуються в тесті до і після ключового запитання. Вони обов'язково повинні бути подібними ключовому запитанню.

Усі запитання формулюються таким чином, щоб відповідь на них була – «ні».

Поліграма неправдивого досліджуваного має виглядати наступним чином. Величина реакцій, які були отримані внаслідок пред'явлення запитань поступово зростає з приближенням до ключового запитання. У відповідь на пред'явлення ключового запитання, як правило, відмічається найбільша реакція. На всі наступні за ключовим запитання реакції досліджуваної особи суттєво зменшуються.

Приклад застосування тесту піку напруги «з відомим рішенням» в межах службового розслідування:

Із кабінету слідчого зникла папка з матеріалами кримінального провадження, яку він по халатності залишив на столику для принтеру серед інших документів. Були опитані колеги слідчого, які працюють з ним разом в кабінеті, та які в той день заходили до нього в кабінет. Усі заперечують свою причетність до зникнення документів, та стверджують, що не знають, де саме в кабінеті знаходилась вказана папка із матеріалами кримінального провадження.

У цьому випадку можливо застосувати наступний тест піку напруги «з відомим рішенням»:

1. Що стосується місця, з якого викрали папку з матеріалами кримінального провадження, то це було підвіконня?

2. Це був письмовий стіл?

3. Це був столик для принтеру?

4. Це був сейф?

5. Це була шафа для документів?

6. Це була шухляда письмового столу?

«Пошуковий» тест піку напруги застосовується у випадку, якщо після проведення інших тестів отримано висновок «обман виявлено». В іншому разі застосовувати «пошуковий» тест немає сенсу. За допомогою «пошукового» тесту піку напруги здійснюється пошук доказів скоєння протиправних діянь, розшук осіб, ідентифікація суб'єктів та пошук співучасників злочину, тощо.

На відміну від тесту піку напруги «з відомим рішенням» в «пошуковому» тесті ключовий фактор поліграфологу не відомий.

Застосовується цей тест до осіб, стосовно яких є підозра, що вони володіють інформацією щодо розслідуваної події злочину.

При побудові тесту поліграфолог має передбачити всі можливі варіанти ключового фактору.

Зазвичай «пошуковий» тест піку напруги складається із дев'яти запитань. Перші два і останні два – це запитання «конверти» (enveloping). Вони подібні до запитань «вкладок» у тесті піку напруги «з відомим рішенням», не значимі, знаходяться поза межами можливості.

З третьої по шосту позицію ставляться запитання «можливого вибору» (possible choice), тобто ймовірні варіанти.

На сьоме місце ставиться «всеохоплююче» запитання (coverall), в якому запитується про варіанти, що не перелічені в тесті.

Формат тесту

1. запитання-конверт
2. запитання конверт
3. запитання можливого вибору
4. запитання можливого вибору
5. запитання можливого вибору
6. запитання можливого вибору
7. всеохоплююче запитання
8. запитання-конверт
9. запитання-конверт

У випадку, якщо поліграфолог в якості візуального стимулу використовує карту місцевості, він повинен впевнитися, що досліджувана особа розуміє географію місцевості, про яку іде мова.

Як і в тесті «з відомим рішенням» в «пошуковому» тесті в першому запитанні завжди використовується підготовча фраза – «Що стосується...» і в кожному запитанні використовується префіксна фраза – «це було...» або подібні фрази.

Всі запитання формулюються таким чином, щоб відповідь на них була – «ні».

Оцінка результатів відбувається за таким самим принципом, як і в тесті «з відомим рішенням» – при відповідях на запитання напруга у досліджуваного поступово зростає з приближенням до значимого для нього запитання, а потім спадає. Відповідно й реакції з кожним запитанням стають більшими, а після значимого запитання – зменшуються.

Приклад застосування «пошукового» тесту піку напруги в дослідженні, яке проводиться в межах службового розслідування

Від інспектора патрульної поліції А. до управління внутрішньої безпеки надійшов рапорт, в якому йшлося про корупційні діяння його керівників і колег, та про виконання колегами неправомірних вказівок керівництва. Зокрема зазначалося, що його напарник – інспектор патрульної поліції Б. не здійснив жодних заходів щодо оформлення адміністративних матеріалів за ст. 130 КУпАП та затримання транспортного засобу особи, яка керувала ним з ознаками алкогольного сп'яніння. (У рапорті було зазначено місце, час та державні номерні знаки автомобіля). Зі слів А. вказаний водій комусь

зателефонував і передав телефон його напарникові. Після чого той телефонував водію і наказував безперешкодно покинути місце його примусової зупинки. На запитання А., чому він так вчинив, напарник відповів, що це була команда керівництва. Хто саме надав команду – не сказав.

У межах службового розслідування було опитано інспектора патрульної поліції Б., який заперечував інформацію, викладену в рапорті.

Б. погодився пройти дослідження із застосуванням поліграфа, в результаті якого було отримано висновок «обман виявлено». У цьому випадку для з'ясування, хто саме із керівників надав незаконну вказівку можливо проведення «пошукового» тесту піку напруги, складеного наступним чином.

1. Що стосується особи, від якої Ви отримали телефоном вказівку не оформляти адміністративні матеріали та не затримувати транспортний засіб, то це був інспектор В.?

2. Це був інспектор Г.?

3. Це був командир роти Д.?

4. Це був командир батальйону Е.?

5. Це був заступник командира полку Є.?

6. Це був командир полку Ж.?

7. Це була особа, не зазначена в цьому тесті?

8. Це був інспектор З.?

9. Це був інспектор П.?

Ознайомлювальний (стимуляційний) тест

Acquaintance Test (ACQT)

Проводиться у форматі Тесту піку напруги з відомим рішенням (Known-Solution Peak-of-Tension Test (KPOT)). Використовується для ознайомлення досліджуваного з процедурою тестування, перевірки стану опитуваної особи, встановлення, чи спроможна вона взагалі реагувати на запитання. Але основна мета тесту полягає в тому, щоб переконати досліджуваного в ефективності процедури.

Завжди проводиться першим серед всіх тестів.

Приклад проведення ознайомлювального (стимуляційного) тесту.

Досліджуваній особі дається чистий аркуш паперу, в центрі якого розміщено квадрат та пропонується обрати і записати в квадрат цифру від чотирьох до семи включно. Після того, як особа виконає це завдання, дописати попередні три цифри та наступні три. Перед початком тесту розташувати цей лист паперу перед досліджуваною особою для візуальної стимуляції.

Наприклад, якщо опитувана особа обрала цифру п'ять, оформити візуальну стимуляцію можливо наступним чином:

Перед проведенням тесту досліджуваному необхідно пояснити, що він має побачити, як саме його організм реагує коли він правдиво відповідає і коли каже неправду. В тесті задаються наступні запитання: «Ви вибрали цифру два? Ви вибрали цифру три?» І так далі. Попросіть досліджуваного правдиво відповідати на всі запитання, окрім одного – стосовно цифри, яку він обрав. В

2
3
4
6
7
8

даному випадку це буде запитання – «Ви вибрали цифру п'ять?». Тобто на всі запитання йому потрібно дати відповідь – «Ні». Таким чином він відповість правдиво на всі запитання, крім того, на яке Ви просите його відповісти неправдиво.

На початок проведення тестування необхідно дати можливість досліджуваному потренуватися відповідати на запитання. Це потрібно, для того, щоб впевнитися, що він правильно зрозумів доведені Вами правила проходження ПФДЗП.

Після проведення ознайомчого тесту, у випадку, коли зафіксовано достатньо сильні реакції на стимули, щоб можна було проводити тестування, досліджуваному слід повідомити, що тест пройшов успішно, поліграф чітко розмежував ті запитання, на які він правдиво відповідав, від того запитання, на яке відповів неправдиво.

У випадку, якщо в результаті ознайомчого тесту не було отримано реакцій, або отримано занадто слабкі, нечіткі реакції, потрібно спробувати з'ясувати причини таких результатів (перш за все ще раз перевірити надійність під'єднання здавачів та налаштування поліграфа; повторно запитати досліджуваного про його фізичний та психологічний стани та про можливе вживання ним фармакологічних та наркотичних засобів, тощо). Навіть якщо з'ясувати причину таких результатів тестування не вдається, продовжувати ПФДЗП не можна, так як існує велика вірогідність допустити помилку у результатах дослідження, а тому потрібно перенести тестування на інший день. Попередити, що у випадку, якщо і наступного разу він буде знаходитись в непридатному для тестування стані, він не зможе успішно пройти це спеціальне дослідження із застосуванням поліграфа.

Тест з виявлення прихованої інформації Concealing Information Test (CIT)

Тест розроблено Д. Ликкеном (*David Lykken*) в 1959-1960 роках. Це тест ще має назву «Тест на знання винуватого» (*Guilty Knowledge Test (GKT)*). Він відноситься до тестів «розпізнавання».

Зазвичай проводиться як додаток до тестів, в яких використовуються порівняльні запитання, але може проводитись і окремо. В кадровому забезпеченні діяльності Національної поліції може застосовуватися під час проведення службових розслідувань.

У тесті використовуються шість запитань: ключове запитання (ключовий стимул, ключова ознака) і контрольні запитання. Ключове запитання завжди в тесті одне, і воно ніколи не ставиться на першу позицію. Щодо контрольних запитань цього тесту, то вони мають бути подібними ключовому запитанню, а головне правдоподібними. Рекомендується ставити не менше п'яти контрольних запитань в тесті (тестовому блоці).

Зазвичай запитання до тесту не обговорюються з потенційним досліджуваним.

Для того, щоб прийняти поліграфологу рішення, в цілому під час тестування рекомендується проводити щонайменше п'ять окремих тестів з виявлення прихованої інформації.

У процесі тестування досліджуваний повинен повторювати стимули за поліграфологом.

Як правило, проводиться по одному пред'явленню кожного тесту.

Щодо обрахунку цього тесту, то він наступний: оцінюється лише амплітуда по каналу електро-дермальної активності. Якщо найбільша реакція виникла у відповідь на пред'явлення ключового запитання, тесту присвоюється два бали. Якщо у відповідь на пред'явлення ключового запитання виникла друга за величиною реакція, тест оцінюється в один бал. У всіх інших випадках тесту присвоюється нуль балів.

Стимул, який стоїть на першій позиції в тесті не оцінюється.

Далі підсумовуються решта балів. Нижня межа діапазону оцінок становить нуль балів, верхня межа дорівнює сумі кількості проведених тестів помноженої на два.

Висновок – «Розпізнавання встановлено» (*Recognition installed (RI)*), якщо кількість отриманих балів дорівнює або перевищує кількість проведених тестів.

Висновок – «Розпізнавання не встановлено» (*No recognition installed (NRI)*), якщо кількість отриманих балів менша, ніж кількість проведених тестів.

«Немає висновку» (*No opinion (NO)*), якщо реакції взагалі відсутні або спотворені артефактами.

Таблиця ймовірності

Бали	1 СІТ	2 СІТ	3 СІТ	4 СІТ	5 СІТ	6 СІТ	7 СІТ	8 СІТ	9 СІТ	10 СІТ
0	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
1	40%	64%	78,4%	87%	92,2%	95,3%	97,2%	98,3%	99%	99,4%
2	20%	40%	56,8%	69,8%	79,3%	86%	90,7%	93,8%	96%	97,4%
3		12%	28%	43,8%	57,7%	68,9%	77,6%	84,1%	88,9%	92,3%
4		4%	12,8%	24,6%	37,5%	49,9%	60,9%	70,2%	77,7%	83,6%
5			3,2%	10,1%	19,7%	30,9%	42,3%	53,1%	62,7%	71%
6			0,8%	3,7%	9,2%	16,9%	26,3%	36,4%	46,5%	56%
7				0,8%	3,2%	7,7%	14,2%	22,2%	31,2%	40,6%
8				0,2%	1%	3,1%	6,8%	12,2%	19%	27%
9					0,2%	1%	2,7%	5,8%	10,4%	16,3%
10					0%	0,3%	1%	2,5%	5,1%	8,9%
11						0%	0,3%	0,9%	2,2%	4,4%
12						0%	0,1%	0,3%	0,8%	2%
13							0%	0,1%	0,3%	0,8%
14							0%	0%	0,1%	0,3%
15								0%	0%	0,1%
16								0%	0%	0%
17									0%	0%
18									0%	0%
19										0%
20										0%

Приклад застосування тестів з виявлення прихованої інформації в межах проведення службового розслідування

Від заявниці Н., в будинку якої в межах кримінального провадження було проведено обшук, надійшла скарга, в якій вона звинувачує працівників поліції, що проводили вказані слідчі (розшукові) дії, в крадіжці золотих сережок із дорогоцінним каменем рубін. Зі слів заявниці сережки знаходилися в спальні на туалетному столику в дерев'яній шкатулці. Пропажу сережок вона помітила після проведення в неї обшуку. В протоколі обшуку не зазначено, що сережки вилучалися. У свою чергу заявниця з власної ініціативи пройшла ПФДЗП з метою підтвердження інформації, викладеної нею в заяві. Одночасно постало питання щодо проведення поліграфологічного дослідження відносно працівників поліції, які проводили обшук на квартирі заявниці Н. Перед проведенням ПФДЗП поліграфолог має поставити запитання кожному із поліцейських в індивідуальному порядку, що саме їм відомо з приводу скарги Н, і звідки їм це відомо. Наприклад, якщо керівництво їм вже повідомило, що заявниця звинувачує їх в крадіжці золотих виробів, то в тесті дану ключову ознаку (золоті вироби) використовувати вже не можна. Якщо досліджувані особи стверджують, що більше ні якої інформації з цього приводу їм не відомо, можна для побудови тестів використати наступні ключові ознаки:

- що вкрадені саме сережки;
- сережки були з рубіном;
- знаходились у спальні;
- на туалетному столику;
- у шкатулці;
- шкатулка – дерев'яна.

Особа (особи), яка причетна до даної крадіжки повинна була запам'ятати вказані ключові ознаки.

Тести з виявлення прихованої інформації:

1. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки під час обшуку у Н., Ви знаєте, якій саме виріб із золота було вкрадено. Я буду Вам зачитувати список ювелірних виробів, в якому буде і той, який вкрали. Будь-ласка, повторюйте за мною.

1. Золотий ланцюжок;
2. Золота обручка;
3. Золота брошка;
4. Золоте кольє;
5. Золоті сережки; (ключове запитання)
6. Золотий підвіс.

2. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки ювелірних прикрас у Н., Ви знаєте, з яким камінням був викрадений ювелірний виріб. Будь-ласка, повторюйте за мною.

1. Смарагд;
2. Аметист;
3. Рубін; (ключове запитання)

4. *Діамант;*
 5. *Топаз;*
 6. *Бірюза.*
3. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки ювелірних прикрас у Н., Ви знаєте, де саме в будинку вони знаходились. Будь-ласка, повторюйте за мною.
1. *В коридорі;*
 2. *У вітальні;*
 3. *На кухні;*
 4. *В спальні; (ключове запитання)*
 5. *У ванній кімнаті;*
 6. *В дитячій кімнаті.*
4. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки ювелірних прикрас у Н., Ви знаєте, де саме в спальні вони знаходились. Будь-ласка, повторюйте за мною.
1. *На тумбочці біля ліжка;*
 2. *На підвіконні;*
 3. *В шафі;*
 4. *В шухляді;*
 5. *На тумбочці для телевізору;*
 6. *На туалетному столику. (ключове запитання)*
5. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки ювелірних прикрас у Н., Ви знаєте, де вони зберігались. Будь-ласка, повторюйте за мною.
1. *В пакеті;*
 2. *На коробці;*
 3. *В шкатулці; (ключове запитання)*
 4. *У вазочці;*
 5. *На підставці;*
 6. *У мішечку.*
6. Якщо Ви причетні до скоєння крадіжки сережок у Н., Ви знаєте, із якого саме матеріалу була зроблена шкатулка, в якій знаходились вкрадені сережки. Будь-ласка, повторюйте за мною.
1. *Із металу;*
 2. *Із пластмаси;*
 3. *Із ротангу;*
 4. *Із кристалю;*
 5. *Із дерева; (ключове запитання)*
 6. *Із слонової кості.*

Модифікований тест загальних запитань Військово-Повітряних Сил США (Air Force Modified General Question Test (AFMGQT))

Цей тест був розроблений в середині 70-х років минулого сторіччя поліграфологами Військово-Повітряних Сил США на основі Армійського модифікованого тесту загальних запитань (Army Modified General Question Test (Army MGQT)).

Він базується на історичній теорії психологічної установки та концепції зниження напруги.

Як правило, використовується для багатотемних та багатоаспектних поліграфологічних досліджень.

У кадровому забезпеченні діяльності Національної поліції може застосовуватися в «скринінгових» дослідженнях та при проведенні службових розслідувань.

Може мати два, три, або чотири релевантні запитання.

Для цього поліграфолог може використовувати порівняльні запитання як ймовірної, так і спрямованої брехні.

Практично, йому потрібно готувати як мінімум два іррелевантні запитання (позначаються літерами «А», «В»), які можна вставляти за потреби у середині тесту, наприклад, у випадках коли прийшов час задавати наступне запитання, а досліджуваний не дійшов стану гомеостазу.

У разі використання цього тесту як «скринінгового», досліджуваній особі передусім надається для заповнення анкета, в якій задаються запитання за темами, які винесено на поліграфологічну перевірку. В анкеті є можливість задати більшу кількість запитань, ніж в тесті, що дає змогу більш детально обговорити тематику дослідження в передтестовій бесіді. Практично, в тесті запитання ставляться таким чином, щоб об'єднати декілька запитань, що були поставлені в анкеті.

Формат тесту за Версією І:

Позначення	Тип запитання для багатоаспектного тесту
1I	нейтральне запитання
2SR	жертвно-релевантне запитання
3C	порівняльне запитання
4R	слабке релевантне запитання (стосовно планування, допомоги)
5C	всеохоплююче порівняльне запитання
6R	сильне релевантне запитання
7C	порівняльне запитання
8R	слабке релевантне запитання (стосовно доказів)
9C	порівняльне запитання
10R	слабке релевантне запитання (на знання винного)

Якщо потрібно провести тест із двома релевантними запитаннями, то він закінчується питанням 7C, з трьома релевантними запитаннями – 8R, з чотирма – проводиться повністю.

Формат тесту за Версією II:

Позначення	Тип запитання для багатоаспектного тесту
1I	нейтральне запитання
2SR	жертвно-релевантне запитання
3C	порівняльне запитання
4R	слабке релевантне запитання (стосовно планування, допомоги)
5R	сильне релевантне запитання
6C	всеохоплююче порівняльне запитання
7R	слабке релевантне запитання (стосовно доказів)
8R	слабке релевантне запитання (на знання винного)
9C	порівняльне запитання

Якщо потрібно провести тест з двома релевантними запитаннями, то він закінчується запитанням 6C, з чотирма – проводиться повністю.

Формат тесту за Версією II з трьома релевантними запитаннями:

Позначення	Тип запитання для багатоаспектного тесту
1I	нейтральне запитання
2SR	жертвно-релевантне запитання
3C	порівняльне запитання
4R	слабке релевантне запитання
5R	сильне релевантне запитання
6C	всеохоплююче порівняльне запитання
7R	слабке релевантне запитання
8C	порівняльне запитання

Проводиться мінімум три пред'явлення тесту. Якщо за їх результатами дійти висновку не можливо, проводиться четверте пред'явлення.

Завжди у наступних за першим пред'явленнях релевантні запитання переміщуються. Порівняльні запитання переміщуються за потреби, залежно від того які отримані реакції. Жорстких правил, як саме проводити переміщення запитань, немає.

У форматі тесту за Версією II, якщо використовуються три релевантні запитання у другому та третьому пред'явленнях допускається наступна ротація запитань: I,SR,C,R,C,R,R,C.

Релевантні запитання порівнюються поканально з будь-яким порівняльним запитанням, яке розташоване поруч. Потрібно обирати те порівняльне запитання, де реакція по оцінюваному каналу вища. Виключення становлять останні релевантні запитання в форматі тесту за Версією I, з трьома та чотирма релевантними запитаннями. Вони поряд мають лише одне запитання для порівняння.

Зони оцінки формат тесту за Версією I		
з двома релевантними запитаннями	з трьома релевантними запитаннями	з чотирма релевантними запитаннями
I1 SR2 { C3 R4 C5 R6 C7 }	I1 SR2 { C3 R4 C5 R6 C7 R8 }	I1 SR2 { C3 R4 C5 R6 C7 R8 C9 R10 }

Зони оцінки формат тесту за Версією II		
з двома релевантними запитаннями	з трьома релевантними запитаннями	з чотирма релевантними запитаннями
I1 SR2 { C3 R4 R6 C7 }	I1 SR2 { C3 R4 R5 C6 R7 C8 }	I1 SR2 { C3 R4 R6 C5 R6 R6 C7 }

Тест оцінюється лише на основі вертикальних спотів, тобто оцінюється кожне запитання окремо, загального балу за тестом немає.

Правила прийняття рішення за 7-бальною федеральною системою оцінювання:

«Значиму реакцію виявлено» (significant reaction (SR) – якщо в сумі будь-якого споту (spot total (ST) отримано «-3» бали або менше.

«Значимої реакції не виявлено» (significant reaction (NSR) – якщо в сумі кожного споту (spot total (ST) отримано «+3» бали і більше.

У всіх інших випадках – «невизначений результат» (inconclusive (INC).

Якщо по одному із спотів отримано висновок – «значима реакція» (SR), то по всіх інших спотах, які не набрали -3 бали, роблять висновок – невизначений результат (inconclusive (INC).

У разі використання фотоплетизмографа, критерії оцінювання не змінюються.

Оцінювати також можливо за Імперичною системою оцінки (*Empirical Scoring System (ESS)*) та Мультиноміальною імперичною системою оцінки (*Empirical Scoring System - Multinomial (ESS-M)*).

У «скринінгових» дослідженнях, якщо на одне із релевантних запитань отримано значну реакцію (-3 бали і нижче), можливо зробити так званий «розбивочний» тест: тема, за якою було поставлено релевантне запитання розбивається на декілька релевантних запитань. У разі використання порівняльних запитань ймовірного обману, не можна використовувати запитання, які вже задавалися досліджуваному. У такому тесті допускається перехід на порівняльні запитання спрямованого обману.

Приклад побудови Модифікованого тесту загальних запитань Військово-Повітряних Сил США для скринінгового дослідження (із використанням інклюзивних порівняльних запитань імовірної неправди)

I1 Сьогодні четвер?

SR2 Ви маєте намір правдиво відповідати на запитання, які стосуються теми безпеки? (за темою безпеки)

C3 Ви обманювали начальника, щоб приховати свої помилки в роботі?

R4 Ви надавали неправдиву інформацію в анкеті, яку Ви сьогодні подали?

R5 У своєму житті Ви вчиняли кримінальні правопорушення?

C6 Ви обманювали людей, які Вам довіряли?

R7 Протягом останніх п'яти років Ви вживали будь-які наркотичні засоби?

R8 Ви вчиняли корупційні правопорушення?

C9 Ви обманювали керівництво, щоб уникнути відповідальності за свої проступки?

**Скринінговий тест спрямованого обману
Directed Lie Screening Test (DLST)**

Тест, який не викликає звикання досліджуваного до процедури тестування.

Його можна застосовувати для дослідження поліграфологів, або осіб, які обізнані з методиками ПФДЗП.

За потреби може складатися із серій «А», «В» та «С».

Кожна серія включає два релевантні запитання на різні, або пов'язані між собою теми.

У кожній серії використовуються два одних і тих же порівняльних запитання спрямованого обману – це запитання, на які досліджувану особу просять відповісти неправдиво.

Наприклад: «До цього року Ви коли-небудь помилялися?». Встановлювати в таких запитаннях часові межі необов'язково, але бажано, це допоможе досліджуваному розпізнати, на яке запитання він має неправдиво відповісти.

Досліджуваний особі пояснюють, що в тесті будуть декілька видів запитань, зокрема запитання, правдивість відповіді на які потрібно перевірити; запитання, на які потрібно відповісти правдиво (зачитуються нейтральні запитання); запитання, на які потрібно відповісти неправдиво (порівняльні). Потім попросять згадати, але не розказувати поліграфологу конкретний випадок, про який йдеться в порівняльному запитанні (в даному випадку про помилки в минулому) і пояснюють, що на це запитання потрібно буде неправдиво відповісти, тобто відповідь має бути – «ні». Пояснити, що це потрібно для того, щоб визначити, як саме організм реагує, коли особа правдиво відповідає і коли говорить неправду.

У свою чергу, жертовно-релевантне запитання має охоплювати обидві релевантні теми, які перевіряються в серії. Наприклад, якщо запитання R1 сформульовано так: «Протягом останніх п'яти років Ви вживали будь-які наркотичні засоби?», R2 – «У Вас коли-небудь виникали проблеми на роботі, пов'язані із вживанням Вами алкоголю?», то жертовно-релевантне запитання потрібно формулювати наступним чином: «Стосовно запитань про вживання Вами наркотиків та алкоголю, Ви маєте намір відповідати правдиво?».

У серії «В» релевантні запитання позначаються R3, R4, в серії «С» – R5, R6.

Послідовність обговорення запитань з досліджуваним перед тестуванням: Жертовно-релевантне запитання.

Релевантні запитання (R1 і R2, або R3 і R4, або R5 і R6, якщо вони використовуються).

Порівняльні запитання спрямованого обману (C1 та C2).

Нейтральні запитання (N1 і N2).

Зазвичай релевантні запитання в одній серії повторюються тричі. Але, якщо будь-яке запитання було спотворене, тобто виник артефакт, то вкінці тесту дається додаткова частина, в якій релевантні запитання повторюються вчетверте і перше порівняльне запитання повторюється третій раз.

Якщо артефакт було помічено вже по завершенню тесту, або в результаті аналізу не можливо зробити висновок щодо наявності чи відсутності значимої реакції, проводиться коротке пред'явлення тесту.

Якщо одне й теж саме релевантне запитання спотворено більше одного разу, потрібно тест починати заново, провівши перед тим бесіду із досліджуваним.

Формат тесту		
Серія «А»	Серія «А» + четверте пред'явлення R1 та R2	Короткий запис до серії «А»
N1 N2 SR { 1C1 1R1 1R2 1C2 } { 2R1 2R2 } { 2C1 } { 3R1 3R2 } { 2C2 }	N1 N2 SR { 1C1 1R1 1R2 1C2 } { 2R1 2R2 } { 2C1 } { 3R1 3R2 } { 2C2 } { 4R1 4R2 } { 3C1 }	N1 N2 SR { 3C1 4R1 4R2 } { 3C2 }

Якщо в процесі тестування досліджуваний у відповідь на релевантне запитання робить зізнання, наприклад, на запитання – «Чи скоювали Ви крадіжки особистих речей Ваших колег?» відповідає – «Так» і розповідає, що це було щось дріб'язкове, потрібно запитати, чи крав він ще будь-що у колег. Якщо заперечує, релевантне запитання потрібно поставити наступним чином – «Зараз Ви приховує випадок крадіжки Вами особистих речей Ваших колег?».

Оцінюється тест наступним чином: спочатку порівнюються між собою реакції на порівняльні запитання в зоні оцінки, обирається запитання з сильнішою реакцією. Потім з ним порівнюються релевантні запитання даної зони оцінки.

Оцінюються тільки перші три вільні від артефактів пред'явлення релевантних запитань. Наприклад, якщо мало місце спотворення релевантного запитання, наприклад 1R1, то оцінюватись будуть 2R1, 3R1, 4R1, при цьому оцінюватись будуть 1R2, 2R2, 3R2 (4R2 не оцінюється).

Пневмоканал у цьому тесті, як правило, не оцінюється, за виключенням наявності апное, або дуже сильного пригнічення дихання на релевантному запитанні. Натеper проводяться наукові дослідження щодо оцінювання пневмоканалу в «скринінговому» тесті спрямованого обману.

«Значиму реакцію виявлено» (*significant reaction (SR)*) – якщо в сумі будь-якого споту (*spot total (ST)*) отримано «-3» бали і менше, або «-4» бали і менше за загальною сумою балів (*grand total (GT)*).

*«Значимої реакції не виявлено» (significant reaction (NSR)) – якщо в сумі **кожного** споту (spot total (ST)) отримано «+1» бал і більше **та** «+4» бали за загальною сумою балів (grand total (GT))*

У всіх інших випадках – «невизначений результат» (inconclusive (INC)).

Оцінювати також можливо за Імперичною системою оцінки (*Empirical Scoring System (ESS)*) та Мультиноміальною імперичною системою оцінки (*Emperical Scoring System - Multinomial (ESS-M)*).

У випадку отримання висновку «Значима реакція» (SR) проводиться окремий тест AFMGQT або BI-ZONE за даною релевантною темою.

Приклад побудови Скринінгового тесту спрямованого обману

Серія «А»

N1 Ви зараз перебуваєте в місті Києві?

N2 Зараз триває серпень місяць?

SR Ви збираєтесь відповідати правдиво на запитання стосовно вчинення злочинів та корупційних дій?

1C1 До цього року Ви коли-небудь помилялися?

1R1 Ви вчиняли злочини?

1R2 Ви вчиняли корупційні дії?

1C2 До цього року Ви казали що-небудь, про що згодом жалкували?

2R1 Ви вчиняли злочини?

2R2 Ви вчиняли корупційні дії?

2C1 До цього року Ви коли-небудь помилялися?

3R1 Ви вчиняли злочини?

3R2 Ви вчиняли корупційні дії?

2C2 До цього року Ви казали що-небудь, про що згодом жалкували?

Приклад релевантних запитань для серій «В» та «С»

У заповненій Вами анкеті Ви відповіли неправдиво хоча б на одне із запитань?

Ви вчиняли незаконні дії з наркотичними засобами?

На будь-якому із місць роботи Ви скоювали вчинок, за який вас могли б звільнити?

Ви вчиняли дії, які становили загрозу національній безпеці України?

Федеральний тест зон порівнянь

Federal Zone Comparison Test (Federal ZCT)

Цей тест розроблено Клівом Бакстером (Cleve Backster) у 1961 році, згодом удосконалено поліграфологами федеральних органів США.

Він також базується на історичній теорії психологічної установки, концепції зниження напруги та концепції надпридушення.

Використовується для однотемних поліграфологічних досліджень. Запитання цього тесту можуть стосуватися різних аспектів справи, але мають бути взаємопов'язаними.

Аналізується за загальною сумою балів.

Під час передтестової бесіди з опитуваним обов'язково розглядаються всі запитання цього тесту.

Послідовність обговорення запитань з досліджуванним перед тестуванням:

жертвно-релевантне

релевантні

перевірочні

нейтральні

симптоматичне, що знаходиться на 8 позиції

симптоматичне, що знаходиться на 3 позиції

Формат тесту:

Позначення	Тип запитання
N1	нейтральне запитання
SR2	жертвно-релевантне запитання
S3	симптоматичне запитання
C4	порівняльне запитання
R5	сильне релевантне запитання
C6	найбільш широко поставлене порівняльне запитання
R7	сильне релевантне запитання (перефразоване R5)
S8	симптоматичне запитання
C9	порівняльне запитання
R10	слабке релевантне запитання

Релевантні запитання формуються, як правило, так, щоб відповідь була – «ні» (виняток – «тест на підтвердження»).

Перше й друге релевантне запитання сильні (основні), третє – слабе (вторинне). Друге релевантне запитання формується подібно до першого.

Багато використовувати порівняльні запитання ймовірного обману. Вони обов'язково повинні бути виключаючими (ексклюзивними). Друге порівняльне запитання потрібно, щоб було найбільш широко сформульоване.

Проводиться щонайменше три пред'явлення тесту. У випадку, коли висновок невизначений, то проводиться четверте пред'явлення, якщо знов отримано невизначений висновок – проводиться п'яте пред'явлення.

Якщо біля релевантного запитання стоїть два порівняльних, то спочатку порівнюються між собою порівняльні запитання, а потім, окремо по кожному каналу порівнюється реакція на релевантне запитання з найсильнішою реакцією на порівняльне запитання.

Релевантне запитання завжди порівнюється із порівняльним запитанням, яке стоїть поруч. Виключенням є лише випадки, коли поліграфолог конструює між ними нейтральне запитання, очікуючи загасання реакції досліджуваного.

Зони оцінки релевантних запитань:

N1
SR2
S3
{ C4
R5
C6
R7 }
S8
{ C9
R10 }

У всіх наступних за першим пред'явленнях проводиться ротація порівняльних запитань. Проводиться вона таким чином, щоб порівняльне запитання, на яке була отримана найсильніша реакція серед інших порівняльних запитань, знаходилося поруч із релевантним запитанням, на яке також була отримана найсильніша реакція. Ротацію порівняльних запитань проводити не потрібно, якщо в першому пред'явленні релевантне і порівняльне запитання, на які отримано найсильніші реакції знаходяться поруч.

Запитання інших типів переміщувати не потрібно.

Оцінюється тест, як правило, за 7-бальною федеральною системою оцінювання.

«Обман виявлено» (*deception indicated (DI)*) – якщо в сумі будь-якого сноту (*spot total (ST)*) отримано «-3» бали і менше, або «-6» балів і менше за загальною сумою балів (*grand total (GT)*).

«Обман не виявлено» (*no deception indicated (NDI)*) – якщо в сумі кожного сноту (*spot total (ST)*) отримано «+1» бал і більше та «+6» балів і більше за загальною сумою балів (*grand total (GT)*).

У всіх інших випадках – «невизначений результат» (*inconclusive (INC)*).

Якщо використовується фотоплетизмограф, критерії оцінювання не змінюються.

Оцінювати також можливо за Імперичною системою оцінки (*Empirical Scoring System (ESS)*) та Мультиноміальною імперичною системою оцінки (*Emperical Scoring System - Multinomial (ESS-M)*).

Двозонова версія Федерального тесту зон порівняння Bi-Zone (You Phase)

Формат тесту:

Позначення	Тип запитання
N1	нейтральне запитання
SR2	жертвовно-релевантне запитання
S3	симптоматичне запитання
C4	порівняльне запитання
R5	сильне релевантне запитання
C6	найбільш широко поставлене порівняльне запитання
R7	сильне релевантне запитання (перефразоване R5)
C8	порівняльне запитання
S9	симптоматичне запитання

Зони оцінки релевантних запитань:

N1
 SR2
 S3
 { C4
 R5
 C6
 R7
 C9 }
 S9

Оцінюється тест, як правило, за 7-бальною федеральною системою оцінювання.

«Обман виявлено» (*deception indicated (DI)*) – якщо в сумі будь-якого сному (*spot total (ST)*) отримано «-3» бали і менше, або «-4» балів і менше за загальною сумою балів (*grand total (GT)*).

«Обман не виявлено» (*no deception indicated (NDI)*) – якщо в сумі кожного сному (*spot total (ST)*) отримано «+1» бал і більше та «+4» балів і більше за загальною сумою балів (*grand total (GT)*).

У всіх інших випадках – «невизначений результат» (*inconclusive (INC)*).

Якщо використовується фотоплетизмограф, критерії оцінювання не змінюються.

Оцінювати також можливо за Імперичною системою оцінки (*Empirical Scoring System (ESS)*) та Мультиноміальною імперичною системою оцінки (*Emperical Scoring System - Multinomial (ESS-M)*).

Приклад побудови двозонної версії діагностичного Федерального тесту зон порівняння Vi-Zone (із використанням ексклюзивних порівняльних запитань імовірної неправди)

N1 Ви зараз сидите в кріслі?

SR2 Ви збираєтесь правдиво відповідати на запитання стосовно отримання незаконної грошової винагороди за призначення на посади у підрозділі?

S3 Ви впевнені, що я не задам запитання, яке ми не обговорювали?

C4 До цього року Ви обманювали кого-небудь, щоб отримати особисту вигоду?

R5 Ви отримували грошову винагороду за призначення на посаду у підрозділі?

C6 До цього року Ви обманювали кого-небудь, тому що Вам було соромно сказати правду?

R7 Ви отримували грошову винагороду від осіб, яких Ви призначили на посаду у підрозділі?

C9 До цього року Ви обманювали кого-небудь, щоб уникнути відповідальності?

S9 Ви боїтеся, що я запитаю Вас про щось інше, крім обговорених тем?

ВИСНОВКИ

Зосереджуючи питання на кадровій перевірці особового складу підрозділів Національної поліції України необхідно наголосити на важливості застосування у цьому процесі науково-технічного приладу поліграфа. Варто зазначити, що проведення перевірки даних, наданих кандидатом на службу (роботу, навчання), шляхом традиційним методом не завжди дає можливість отримати об'єктивну і вичерпну інформацію про асоціальні вчинки, біографічні та спадкові особливості особи. Запровадження поліграфа у професійний кадровий «скринінговий» відбір кандидатів на обіймання ними відповідних посад у державні інституції спеціального призначення значно підвищить надійність отриманих інформаційних даних, що убезпечить роботодавців й державу від непередбачуваних наслідків. У подальшому практично відпаде необхідність у проведенні традиційної спеціальної перевірки, як правило, досить тривалої за часом, але не завжди ефективною за результативністю.

Використовуючи поліграф, а також фахову підготовку поліграфологів, які працюють в системі Міністерства внутрішніх справ можна говорити і про якість виконання завдань, які покладаються на спеціалістів цього науково-технічного приладу. Водночас у поліграфології, як міждисциплінарній галузі знань, відбуваються постійні динамічні процеси у питанні удосконалення існуючих технологій поліграфологічної діяльності, а також впровадження і адаптація нових методик, які позитивно зарекомендували себе на міжнародному рівні.

З метою ознайомлення та впровадження практикуючими поліграфологами Національної поліції України новацій у поліграфологічну сферу, зокрема у напрямі кадрового «скринінгового» відбору осіб на обіймання ними посад у системі Міністерства внутрішніх справ України, авторським колективом підготовлені ці методичні рекомендації, які можуть бути використаними спеціалістами поліграфа у своїй практичній діяльності. У них автори намагалися висвітлити основоположні засади, на яких будується процес проведення кадрових психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Зокрема, висвітлено правові, організаційні, психологічні та методико-методологічні аспекти цього дослідження їх особливості та новації.

Методичні рекомендації мають як практичне, так і наукове та науково-педагогічне спрямування й розраховані на поліграфологів й осіб, діяльність яких пов'язана з необхідністю розуміння основ проведення кадрових перевірок із застосуванням поліграфа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові та підзаконні акти:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс] : станом на 4 лют. 2011 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – 1996. – № 30. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379
4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55
6. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. (зі змінами від 9 трав. 2011 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.
7. Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13>
8. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15>
9. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>
10. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 року № 180 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17>
11. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 01.09.2017 № 749 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>

12. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>

13. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 : Наказ Міністерства Юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15>

14. Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проект Закону України від 17.02.2016 № 4094. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094&skl=9

Наукові та спеціальні джерела :

15. Балабанова Л.М. Судебная психология // <http://yurpsy.by.ru/help/bib/balab/13.htm>

16. Варламов В.А. Полиграф «детектор лжи» / ГУВД Краснодарского края. / В.А. Варламов – Краснодар: "Советская Кубань", 1999. – 350 с.,

17. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура // О.М. Гумін, Є.В. Пряхін. – Наше право. – № 5. – 2014. – С. 32-37

18. Довідник поліграфолога (валідні формати тестів та системи бального оцінювання) : довідник [уклад.: В. Шаповалов, Д. Зубовський, Д. Алексеева-Процюк, О. Гончарова]. К.: Освіта України, 2018. 20 с.

19. Застосування комп'ютерних поліграфів при професійному кадровому відборі до правоохоронних органів України [Текст] : метод. посіб. / Мотлях О.І., Корж Є.М., Куценко Д.В. – К. : Освіта України, 2019. – 143 с.

20. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин – СПб: Питер, 2001. – 752 с.

21. Ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа [Текст] : метод. рек. / Куценко Д.В.– К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 52 с.

22. Колодій А. М. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.

23. Костенко М.Л. Психологічний інструментарій діагностики та ідентифікації дезінформації у практичній діяльності співробітників правоохоронних органів / М.Л. Костенко // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 5. – С. 136-141

24. Куценко Д.В., «Поліграфологічна таємниця» та її гарантії у кримінальному процесі України / Д.В. Куценко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – Т.2. – С. 142–146

25. Куценко Д.В., Правовий статус ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ: наук. журн. / [редкол.: С.С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – №1 (17). – 108 с.; С. 54-61

26. Лурия А.Р. Этапы пройденного пути [науч. автобиограф.] / А.Р. Лурия / Под. Ред. Е.Д. Хомской. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982 – 184 с.
27. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
28. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. – К.: Освіта України, 2015. – 210 с.
29. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. /Мотлях О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. – К.: Освіта України, 2016. – 73 с.
30. Мотлях О.І. Передтестова бесіда експерта-поліграфолога з під експертним як основа для фахового проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа / О.І. Мотлях, А.О. Тодосієнко. – //Юридичний вісник Національного авіаційного університету: Серія «Повітряне і космічне право». – 2015. – № 1 (34). – С. 153-158
31. Мотлях О.І. Теоретичні і праксеологічні засади психодіагностики особистості з позиції компаративістського аналізу наукових «теорій поліграфа» / О.І. Мотлях. – // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – № 2 (II). – С. 137-149
32. Мягких С. Г. Некоторые аспекты из области психологии лжи [Электронный ресурс] / С. Г. Мягких, А. М. Петров. – Режим доступа : http://www.portalus.ru/modules/psychology/readme.php?Subaction=showfull&id=1107023035&archive=&start_from=&ucat=26&category=26.
33. Никифорчук Д. Й. Теорія та практика поліграфічних опитувань у діяльності поліції / Д. Й. Никифорчук, В. І. Барко, Т. Ю. Ваврик // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України / за ред. В. Л. Регульського. – Львів : Львів. ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2000. – С. 194–202.
34. Оглоблин С.И. Инструментальная «детекция лжи» / Оглоблин С.И., Молчанов А.Ю. – М.: Ньюанс. – 2004. – 464 с.
35. Особливості проведення передтестової бесіди в дослідженнях із застосуванням поліграфа [Текст] : метод. рек. / [Шаповалов В.О., Алексєєва-Процюк Д.О.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 76 с.
36. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. / Мотлях О.І., Костюк В.Л., Куценко Д.В.– К. : Освіта України, 2016. – 73 с.
37. Протидія об'єктивній перевірці на поліграфі з боку особи яка тестується та шляхи її подолання [Текст] : метод. рек. / Куценко Д.В. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 69 с.
38. Технологія застосування тестових форматів Utah CQT в поліграфологічних дослідженнях [Текст] : метод. рек. / [уклад.: Шаповалов В.О., Алексєєва-Процюк Д.О.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 88 с.

39. Трегубенко З. Поліграф – для команди / З. Трегубенко // Моменти. – 2007. – № 1 (5). – С. 16–17.
40. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : [моногр.] / Л. Д. Удалова. – К. : А. В. Паливода, 2005. – 324 с
41. Усиков И. П. Эффективные приемы предтестовой беседы / И. П. Усиков // Актуальные проблемы психофизиологических исследований с применением полиграфа : сб. науч. стат. по материалам III науч.– практ. конф. – М., 2012 – С. 57–59
42. Усиков И.П., Черненко Р.В. Компоненты формирования вопросов сравнения: сборник специальных вопросов / Усиков И.П., Черненко Р.В. – Киев : Освита України, 2019. – 108 с.
43. Усіков І. П. Криміналістичні особливості формування висновків психофізіологічного дослідження на поліграфі як одного із процесуальних джерел доказів [Електронний ресурс] / І. П. Усіков // Особливості розкриття та розслідування підрозділами МВС України злочинів проти життя та здоров'я особи : Наук.-практ. семінар, 18 листоп. 2011 р. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Режим доступу : http://www.temenos.com.ua/article_kryminalistychni_osoblyvosti_formuvannya_vysnovkiv_psykhofiziologichnoho_doslidzhennya.html.
44. Фельдман Г. Пособие по детекции лжи [Электронный ресурс] / Г. Фельдман / Сайт РусЛиб. – Режим доступа : http://ruslib.ru/book/32/Yrid_psihologij/GaroldFeldman/Garold_Fellman.html.
45. Фрай О. Ложь. Три способа выявления. Как читать мысли лжеца, как обмануть детектор лжи / Фрай О. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 288 с.
46. Холодный Ю.И. Опрос с использованием полиграфа и его естественнонаучные основы [Електронний ресурс] / Ю.И. Холодный // Журнал «Вестник криминалистики». – 2005. – № 4. – С. 39–48 . – Режим доступа до журн. : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=773&lvl=02.13>.
47. Brain Scans as Lie Detectors: Ready for Court Use? [Electronic resource] // Associated Press. – 2006. – January, 29. – Mode of access : http://www.livescience.com/041129_lie_detection.html.
48. Deulin D., Using of the possibilities of psycho-diagnostic software module within the instrumental detection of deception / D. Deulin, S. Babich Applied psychology and pedagogy Volume 3 № 3 , 2018; с.80-90 Available at: https://doi.org/10.12737/article_5b1ee57f9be059.87820758
49. Honts, C.R., Polygraph and Polygraph Techniques. Encyclopedia of Psychology and Law. Available at: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412959537.n231>
50. Leonard Keeler and his Instruments [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.lie2me.net/thepolygraphmuseum/id12.html>.
51. Matte J. A. Forensic psychophysiology using the polygraph: Scientific truth verification – lie detection [Electronic resource] / James Allan Matte. – Mode of access : ehind-the-Lie-Detector» <http://www.scribd.com/doc/4202/The-Lie-Behind-the-Lie-Detector>.

Методичне видання

О.І. МОТЛЯХ, Д.В. КУЦЕНКО, Р.А. ЯРЕМЧУК

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У
КАДРОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ